

Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081)

Ενότητα 9: Ένα νέο κράτος και μια νέα κοινωνία κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες του Βυζαντίου» (8^{ος} – 9^{ος} αι.)

Λεβενιώτης Γεώργιος
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

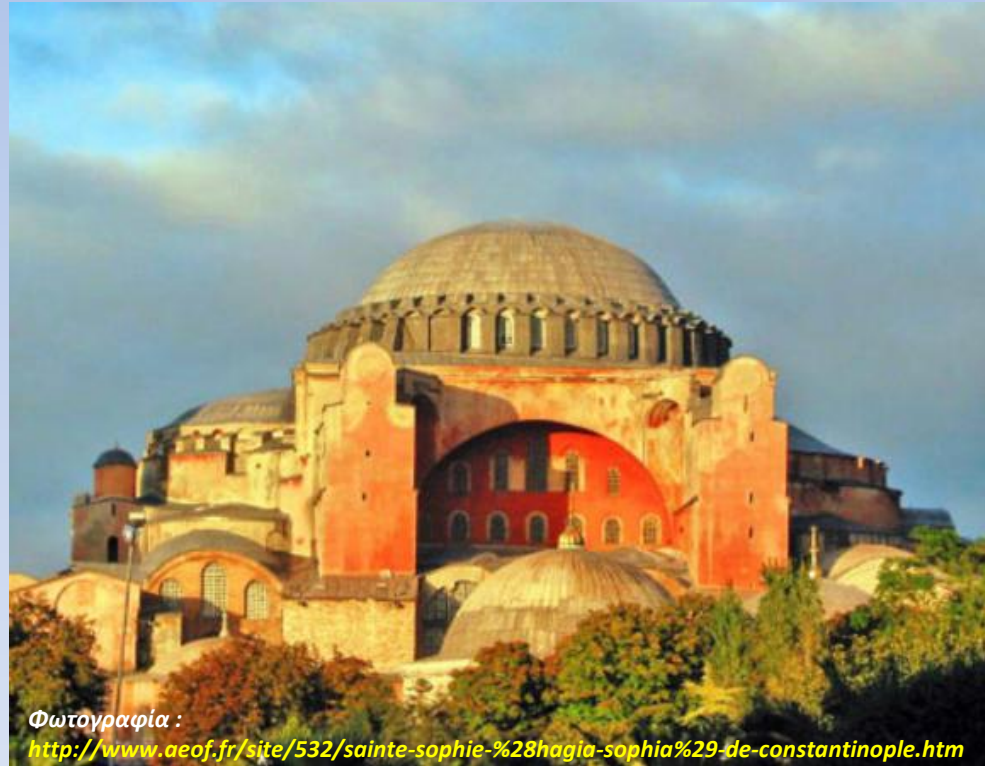
- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Ανοικτά ακαδημαϊκά μαθήματα (AUTh Open Courses)

Μάθημα IBY 601 :
Βυζαντινή Ιστορία I (324-1081)

Διδάσκων :

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

© 2015

Μάθημα 9^ο:

Ένα νέο κράτος και μία νέα κοινωνία

κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες του Βυζαντίου»

(8^{ος} - 9^{ος} αι.)

- *Οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες κατά τον 8^ο αι.*
- *Οι κύριες στρατιωτικές εξελίξεις κατά τον 8^ο αι.*
- *Η υποχώρηση του αστικού βίου και ο «εξαγροτισμός» της αυτοκρατορίας (7^{ος} - 8^{ος} αι.)*
 - *Οι μεταβολές στην οικονομία (7^{ος} - 8^{ος} αι.)*
- *Οι μεταρρυθμίσεις και οι αλλαγές στην κεντρική και επαρχιακή διοίκηση (7^{ος} - 9^{ος} αι.)*
- *Η νέα «θεματική» περιφερειακή και στρατιωτική οργάνωση του κράτους (μέσα 8^{ου} αι. κ.ε.)*
 - *Η εικονοκλαστική διαμάχη επί Ισαύρων (726-787)*

Επισημάνσεις περί πνευματικών δικαιωμάτων

Οι περισσότεροι χάρτες που περιλαμβάνονται στις κάρτες / διαφάνειες των μαθημάτων / παρουσιάσεων προέρχονται από τρίτες πηγές

Όπου ήταν δυνατόν, δηλώνονται πάντοτε η προέλευση και τα πνευματικά δικαιώματα (copyrights) της εκάστοτε εικόνας

Ορισμένοι χάρτες έχουν υποστεί μικρή ή μεγαλύτερη επεξεργασία ή περιέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες για την ευκολότερη κατανόησή τους από τους θεατές και χρήστες των συγκεκριμένων παρουσιάσεων

Οι περισσότερες αναπαραστάσεις της μεσαιωνικής Κωνσταντινούπολης προέρχονται από το εξαιρετικό πρόγραμμα **BYZANTIUM 1200** του κ. Tayfun Öner (©), τον οποίο και ευχαριστώ θερμά για την άδεια χρησιμοποίησης ορισμένων εικόνων (βλ. <http://www.byzantium1200.com/>)

Τα κείμενα των καρτών προέρχονται από τον διδάσκοντα του μαθήματος *IBY 601*, Λέκτορα Γεώργιο Α. Λεβενιώτη (©). Για τη συγγραφή τους έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως η ειδική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία που παρατίθεται στην «Εισαγωγή»

Όπου έχουν χρησιμοποιηθεί αυτούσια αποσπάσματα από μελέτες τρίτων ερευνητών, πραγματοποιείται σχετική παραπομπή / επισήμανση

IBY 601 - Πίνακας μαθημάτων

- **Μάθημα 1^ο** : Εισαγωγή - Προβλήματα, συντελεστές και είδη πηγών της βυζαντινής ιστορίας
- **Μάθημα 2^ο** : Περιγραφή ιστορικών εξελίξεων - Η Βυζαντινή αυτοκρατορία από τον 4^ο έως τον 11^ο αι.
- **Μάθημα 3^ο** : Από την παλαιά στη δεύτερη Ρώμη (= Κων/πολη) - Ο μετασχηματισμός της ύστερης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (τέλη 3^{ου} - αρχές 4^{ου} αι.) και η απαρχή της λεγόμενης «πρώιμης βυζαντινής περιόδου»
- **Μάθημα 4^ο** : Η περίοδος διαμόρφωσης του βυζαντινού κόσμου και η επικράτηση του χριστιανισμού (4^{ος} αι.)
- **Μάθημα 5^ο** : Η νέα αυτοκρατορία της Ρωμανίας (= Βυζαντινής αυτοκρατορίας) (5^{ος} αι.)
- **Μάθημα 6^ο** : Ο «αιώνας του Ιουστινιανού Α΄» και η μερική ανάκτηση της πρώην ρωμαϊκής Δύσης (6^{ος} αι.)
- **Μάθημα 7^ο** : Από την ύστερη αρχαιότητα στους μεσαιωνικούς χρόνους - Η μετάβαση από την «πρώιμη» στη «μέση βυζαντινή περίοδο» (α΄ μισό - μέσα 7^{ου} αι.)
- **Μάθημα 8^ο** : Το Βυζάντιο σε άμυνα : Οι Άραβες και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής - Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο του Αίμου (7^{ος} - 8^{ος} αι.)
- **Μάθημα 9^ο** : Ένα νέο κράτος και μία νέα κοινωνία κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες» (8^{ος} - 9^{ος} αι.)
- **Μάθημα 10^ο** : Οι απώλειες και τα επιτεύγματα του Βυζαντίου κατά τον 9^ο αι.
- **Μάθημα 11^ο** : Η ανάκαμψη του Βυζαντίου κατά το 10^ο αι. και η λεγόμενη «βυζαντινή εποποιία»
- **Μάθημα 12^ο** : Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11^ο αι. - Από την ισχύ στην κατάρρευση
- **Μάθημα 13^ο** : Ανασκόπηση, συμπεράσματα, συζήτηση και οδηγίες για τις εξετάσεις

Λέξεις - κλειδιά 9^{ου} μαθήματος

- 8^{ος} αιώνας
- 9^{ος} αιώνας
- Αγγίαλος
- Ακροηνού ή Ακροϊνού μάχη
- Αλλαγές
- Ανθύπατοι επαρχιών
- Αποθήκες
- Αστικά κέντρα
- Αστικός βίος
- Αυτοκράτορες
- Β' αραβική πολιορκία Κωνσταντινούπολης
- Βαττάλ
- Βεστιάριον
- Βούλγαροι
- Βυζάντιο / Βυζαντινή αυτοκρατορία
- Γαιοκτήμονες
- Γερμανίικια
- Δημόσιος κανών
- Διοικήσεις
- Διοικητές
- Δυνατοί
- Εγνατία οδός
- Ειδικόν / Λογοθέσιον του ειδικού
- Εικονοκλαστική διαμάχη
- Εικονομαχία
- Ειρήνη
- Ενορία
- Εξαγροτισμός
- Εξισωτές
- Επόπτες
- Έφεσος
- Ζ' Οικουμενική σύνοδος
- Θέματα
- Ίσαυροι
- Καπνικόν
- Κατώτερα στρώματα πληθυσμού
- Κοινότητα / ομάς χωρίου
- Κομμερκιάριοι
- Κριτές
- Κωνσταντίνος Ε΄
- Λέων Γ΄ Ίσαυρος
- Λιθοσώρια
- Λογοθέσιον γενικού
- Λογοθέσιον δρόμου
- Λογοθέσιον στρατιωτικού
- Λογοθέτης των σχολών

Λέξεις - κλειδιά 9^{ου} μαθήματος

- Μασαλμάς
- Μάχες
- Μελίχ
- Μεσαία τάξη πληθυσμού
- Μεταβολές
- Μεταρρυθμίσεις
- Μιχαήλ Λαχανοδράκοντας
- Μοναχοί
- Νέα κοινωνία
- Νέο κράτος
- Οδικό δίκτυο
- Οξύς δρόμος
- Ορθοδοξία
- Οψίκιον
- Παρακμή
- Πάροικοι
- Πόλεις
- Πραίτωρες / πραιτορες
- Πρωτονοτάριοι
- Σέκρετον σακέλλης
- Σκοτεινοί αιώνες
- Σουλεϋμάν
- Στρατηγίες
- Στρατηγός
- Στρατιωτικές εξελίξεις
- Στρατιωτική οδός
- «Στρατιωτικοποίηση» επαρχιακής διοίκησης
- Συγκλητική αριστοκρατία
- Σύνοδος Ιερείας
- Συνων
- Συριακή δυναστεία
- Τάγματα / τάγμα
- Ταξάτοι
- Ταξεώτες
- Ταράσιος
- Τελέριγος
- Τελέτζης
- Υγρό πυρ
- Υποχώρηση
- Χαλίφης
- Χαλκή Πύλη
- Χαρτουλάριοι

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΗ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 700, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ (ΚΑΤΩ ΔΟΥΝΑΒΗΣ)

Φράγκοι

Λογγοβαρδοί

Άβαροι

Βούλγαροι

Χάζαροι

Βησιγότθοι

Βυζαντινή αυτοκρατορία

Χαλιφάτο Ομαϊάδων

Αυτοκράτορες της Συριακής ή δυναστείας των Ισαύρων (717-802)

*Αυτοκράτορες κατά την περίοδο της
αστάθειας, πριν την άνοδο των Ισαύρων*

- **Λεόντιος (695-698)**
- **Αψίμαρος-Τιβέριος (698-705)**
- **Ιουστινιανός Β΄ (705-711)**
- **Βαρδάνης-Φιλιππικός (711-713)**
- **Αρτέμιος-Αναστάσιος (713-715)**
- **Θεοδόσιος Γ΄ (715-717)**

Δυναστεία Ισαύρων

- **Λέων Γ΄ (717-741)**
- **Κωνσταντίνος Ε΄ (741-775)**
ανταπαιτητής Αρτάβασδος (742-743)
- **Λέων Δ΄ (775-780)**
- **Κωνσταντίνος Στ΄ & Ειρήνη (780-790)**
- **Κωνσταντίνος Στ΄ (790-797)**
- **Ειρήνη (797-802)**

Νόμισμα (= χρυσό νόμισμα) του **Λέοντος Γ΄** (717-741)

Νομίσματα του **Λέοντος Γ΄** με παράσταση και του εστεμμένου γιου του **Κωνσταντίνου Ε΄** στους οπισθότυπους (ca. 720-741)

Άλλο νόμισμα (τρημίσιον = 1/3 σόλιδου) του **Λέοντος Γ΄**
(στον οπισθότυπο ο γιος του **Κωνσταντίνος Ε΄**)

**Μιλιαρίσιον (= αργυρό νόμισμα) Λέοντος Γ΄ και Κωνσταντίνου Ε΄
με την επιγραφή «εκ Θεού βασιλέων»**

Νόμισμα (αριστερά) και μιλιάρισιον (α. 742)

*του ανταπαιτητή **Αρταβάσδου***

*με την επιγραφή «**IhS SXRIS TYSNICA**» στη μεσαία φωτογραφία*

Ασημένια φύλλις νομισματοκοπείου Συρακουσών

Εικονίζονται οι Λέων Γ΄ - Λέων Δ΄ και ο Κωνσταντίνος Ε΄

πάνω: νόμισμα του **Κωνσταντίνου Ε΄**

κάτω: νόμισμα με τους **Κων/νο Ε΄ - Λέοντα Γ΄** και **Λέοντα Δ΄** (ca. 757-775)

**Νομίσματα του Κωνσταντίνου Ε΄
με τον γιο του Λέοντα Δ΄**

Νόμισμα του Λέοντος Δ΄ (775-780)

Μιλιαρίσιον περιόδου 780-797 με την επιγραφή

«CHRISTYSNICA CONS TANTINO SSIRINI bA SILIS»

Νόμισμα με παράσταση των Κωνσταντίνου Στ΄ - Ειρήνης
στον εμπροσθότυπο και των προκατόχων τους αυτοκρατόρων της ίδιας
(«Ισαυρικής» ή «Συριακής») δυναστείας

Λέοντος Γ΄ - Κωνσταντίνου Ε΄ - Λέοντος Δ΄ στον οπισθότυπο

Ασημένια φόλλις με παραστάσεις
της **Ειρήνης** και του **Κωνσταντίνου Στ΄**

Νομίσματα της **Ειρήνης** ως αυτοκράτορος (797-802)

με την επιγραφή «*EIRINHE bASILISSH*»

Κύριες στρατιωτικές εξελίξεις κατά τον 8^ο αι.

Κύριες στρατιωτικές εξελίξεις κατά τον 8^ο αι. - Λέων Γ' (717-741)

- Οι δύο πρώτοι Ίσαυροι αυτοκράτορες κατηγορήθηκαν για την εικονομαχική τους πολιτική, αλλά υπήρξαν σπουδαίοι στρατιωτικοί και ικανοί στη διαχείριση των κρατικών ζητημάτων προωθώντας σημαντικές διοικητικές αλλαγές.
- Ο Λέων Γ', πρώην στρατηγός του «θέματος» των Ανατολικών με καταγωγή από τη Γερμανία της β. Συρίας, ανέλαβε το θρόνο σε μια δύσκολη συγκυρία, αλλά κατόρθωσε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τη **β' αραβική πολιορκία της Κων/πολης (717-718)** από στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις αντίστοιχα υπό τον στρατηγό **Μασαλμά** και τον χαλίφη **Σουλεϊμάν**. Ο λιμός, οι βουλγαρικές επιθέσεις και η καταστροφή του στόλου από τους Βυζαντινούς με το **υγρό πυρ** ανάγκασαν τους Άραβες να υποχωρήσουν με τεράστιες απώλειες. Ο Λέων απάλλαξε και τη Μ. Ασία από τον αραβικό κίνδυνο με τη μεγάλη νίκη του επί των **Μελίχ** και **Βαττάλ** στη **μάχη του Ακροϊνού ή Ακροηνού (740)** *-βλ. και στο προηγούμενο μάθημα*

Κύριες στρατιωτικές εξελίξεις κατά τον 8^ο αι. - Κωνσταντίνος Ε΄ (741-775)

- Ο γιος και διάδοχος του **Λέοντος Γ΄**, **Κωνσταντίνος Ε΄**, ήταν ακόμη πιο ικανός στρατιωτικός, αν και δεν διέθετε την ευρωστία του πατέρα του. Είχε περίπλοκη και πιθανώς διχασμένη προσωπικότητα, ήταν νευρικός, ταλαιπωρημένος από ασθένειες (ίσως ήταν λεπρός κατά τον *J. Haldon*) και ενίοτε έρμαιο ισχυρών παθών. Μετά το κίνημα του **Αρταβάσδου** (742/43), **κόμητος του Οψικίου** και συγγενούς του που κατόρθωσε να αναγορευθεί για λίγο αυτοκράτωρ και να καταλάβει την **Κων/πολη** στις αρχές της βασιλείας του, ο **Κωνσταντίνος** καταδίωξε και τιμώρησε με αχαλίνωτη αγριότητα όλους τους πολιτικούς εχθρούς του και τους εικονολάτρες αντιπάλους του. Αυτό δεν το έπραξε τόσο εξαιτίας κάποιας πρωτόγονης ωμότητας αλλά λόγω αρρωστημένης υπερευαισθησίας (βλ. *G. Ostrogorsky*).
- Παράλληλα όμως ο **Κωνσταντίνος Ε΄** υπήρξε σπουδαίος στρατηλάτης, ικανός μεταρρυθμιστής και μεγάλος οργανωτής. Αναλυτικότερα:

Κύριες στρατιωτικές εξελίξεις κατά τον 8^ο αι.

Οι νίκες και οι μεταρρυθμίσεις του Κωνσταντίνου Ε΄ (741-775)

- Ο Κων/νος Ε΄ σημείωσε εκπληκτικές νίκες εναντίον των **Αράβων** (746, 747 και 752), καταλαμβάνοντας πόλεις στο ανατολικό σύνορο, και κυρίως εναντίον των **Βουλγάρων** του **Τελέτση** και αργότερα του **Τελέριγου** (**Αγχίαλος** 763, **Λιθοσώρια** 773). Εάν δεν πέθαινε το 775, ίσως να υπέτασσε πλήρως τη **Βουλγαρία**.
- Ο Κων/νος Ε΄ εφάρμοσε επίσης σημαντικές στρατιωτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις: **Διαίρεσε τις υπάρχουσες στρατιωτικές διοικήσεις σε μικρότερες**, ώστε οι επικεφαλής τους να μην έχουν τόσο μεγάλη ισχύ, ουσιαστικά **προώθησε τη συγκρότηση των *θεμάτων*** ως διοικητικών - στρατιωτικών περιφερειών, δημιούργησε τα κεντρικά βασιλικά ιππικά **τάγματα** (**Σχολές, Εξκουβίτορες, Βίγλα**) καθώς και το στρατιωτικό αξίωμα του **λογοθέτου των σχολών**.
- Οι επιτυχίες του είχαν κάνει τους στρατιώτες του να τον λατρεύουν σχεδόν ως ημίθεο και να υποστηρίζουν φανατικά τη ριζοσπαστική εικονοκλαστική του πολιτική (έναντίον των εικόνων, των λειψάνων, της λατρείας των Αγίων ακόμη και της Θεοτόκου).

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΗ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 700, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ (ΚΑΤΩ ΔΟΥΝΑΒΗΣ)

Φράγκοι

Λογγοβαρδοί

Άβαροι

Βούλγαροι

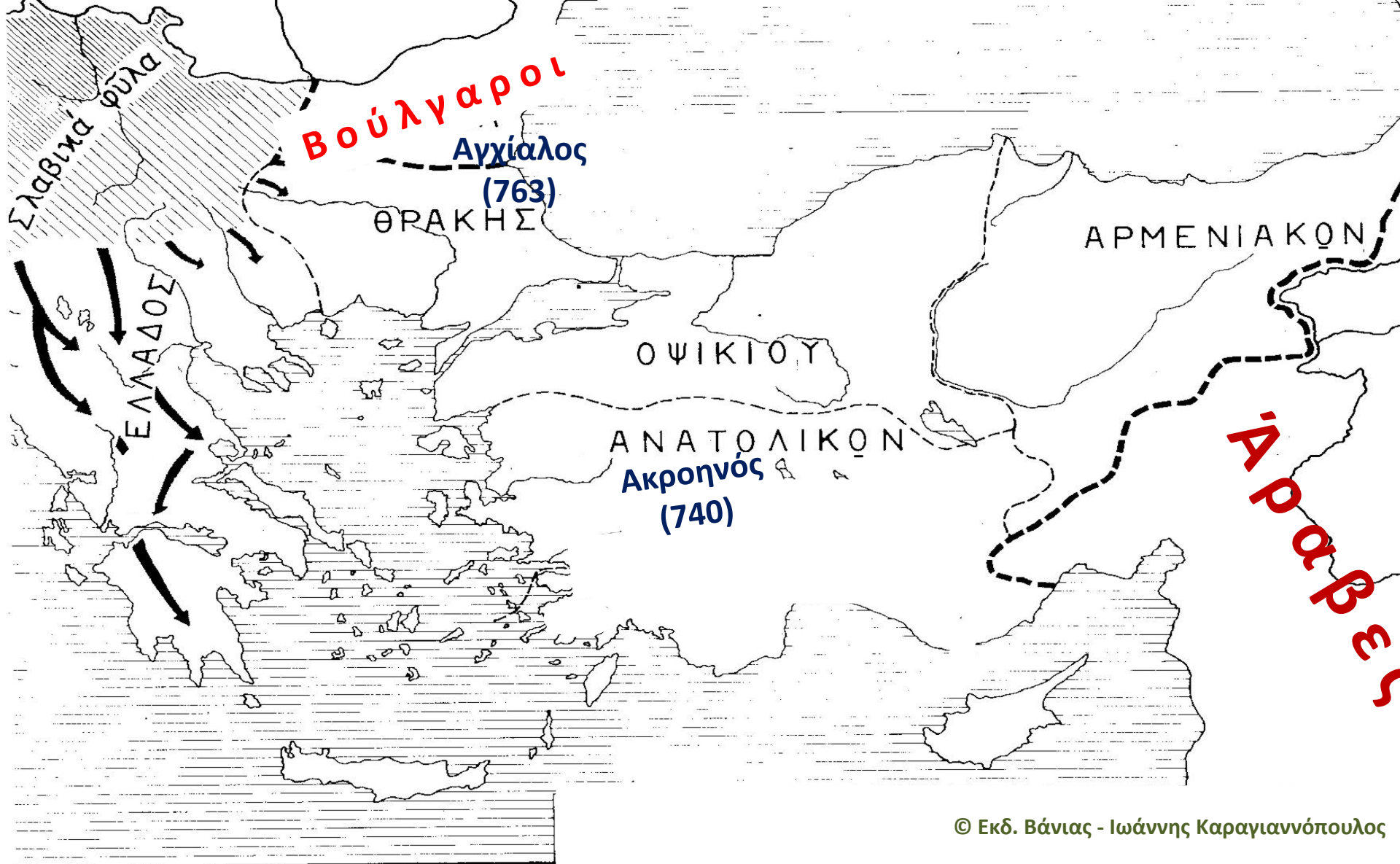
Χάζαροι

Βησιγότθοι

Βυζαντινή αυτοκρατορία

Χαλιφάτο Ομαϊάδων

© Εκδ. Βάνιας - Ιωάννης Καραγιαννόπουλος

Οι δύο μεγάλες χερσαίες νίκες των Ισαύρων μετά την απόκρουση των Αράβων στην περιοχή της Κων/πολης (717-718): Η νίκη του Λέοντος Γ΄ επί των Αράβων (Ακροητός 740) και η νίκη του γιου του Κωνσταντίνου Ε΄ επί των Βουλγάρων (Αγχιάλος 763)

***Οι κύριες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές
στο εσωτερικό του Βυζαντίου
κατά τους 7^ο - 8^ο αι.***

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι. - Παρακμή πόλεων

- Η σταδιακή παρακμή του θεσμού της πόλεως, λόγω εσωτερικών και εξωτερικών αιτιών, είχε ξεκινήσει ήδη κατά τον 4^ο αι., όταν οι πόλεις αρχίζουν να εξασθενίζουν οικονομικά και οι άρχουσες τάξεις τους να φυλλοροούν (βλ. **μάθημα 4**). **Οι εξελίξεις του 7^{ου} αι. ολοκλήρωσαν αυτή τη διαδικασία σταδιακής παρακμής.** Λόγω και των ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών, ο ανοικτός δημόσιος βίος που περιστρέφεται γύρω από την παλαιά αγορά της πόλεως ατονεί. Οι αρχαίες αστικές αγορές παύουν οριστικά να υφίστανται.
- **Οι πόλεις γίνονται ολοένα και πιο μικρές και αποκτούν χαρακτηριστικά κάστρων.** Το γεγονός αυτό διαφαίνεται ακόμη και σε επίσημα και μη κείμενα του 6^{ου} αι. (Νεαρές Ιουστινιανού Α΄, πραγματεία «Περί κτισμάτων» του Προκοπίου). **Θεσμοί, παιδεία, ιδέες, συμπεριφορές και ήθη που είχαν τις ρίζες τους στον πολιτισμό της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας εγκαταλείφθηκαν οριστικά.** Η εξέλιξη αυτή οδήγησε νομοτελειακά στο πέρασμα στους καθαυτό μεσαιωνικούς χρόνους και στον ευρύτερο γεωγραφικό κόσμο της ανατολικής Μεσογείου, πράγμα που είχε συμβεί ήδη στη Δύση.

Η συρρίκνωση των πόλεων
μετά την ύστερη αρχαιότητα :
το παράδειγμα της Εφέσου

Προσέξτε την πολύ πιο μικρή αστική έκταση που περικλείεται εντός των βυζαντινής περιόδου τειχών (στο κέντρο) συγκριτικά με εκείνη των προγενέστερων ελληνιστικών τειχών της Εφέσου

Σχέδιο: © Baedeker

<http://www.planetware.com/tourist-attractions-/ephesus-tr-iz-ep.htm>

Η Έφεσος κατά την ύστερη αρχαιότητα και τον πρώιμο μεσαίωνα

- Κατά τους ύστερους αρχαίους χρόνους η Έφεσος αριθμούσε πιθανώς γύρω στους **50.000 κατοίκους** (κατ' άλλους ίσως και 250.000).
- Ο **αρχαίος ναός της Αρτέμιδος** και όλη η Έφεσος λεηλατήθηκαν και υπέστησαν μεγάλες καταστροφές από τους **Γότθους** το **262**. Ο **Κωνσταντίνος Α΄** αποκατέστησε αργότερα μέρος των ζημιών. Ο ναός όμως καταστράφηκε πλήρως το **401** από έναν όχλο υπό την ηγεσία του **Ιωάννη Χρυσοστόμου**. Η μεγάλη **βασιλική του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου** κατασκευάστηκε τον επόμενο αιώνα, επί **Ιουστινιανού Α΄**.
- Η **σημασία της πόλης άρχισε να μειώνεται, όταν οι προσχώσεις του ποταμού Καϋστρου άρχισαν να καθιστούν τον λιμένα της μη χρησιμοποιήσιμο**. Η ικανότητα του κράτους και των αστικών αρχών να αντιμετωπίσουν τέτοιου τύπου φυσικές εξελίξεις / καταστροφές μειώθηκε δραματικά μετά τις αρχές του 6^{ου} αι. Οι κάτοικοι της Εφέσου εγκατέλειψαν τις χαμηλότερες αστικές περιοχές και εγκαταστάθηκαν σταδιακά στους γύρω λόφους. Χρησιμοποίησαν τα αρχιτεκτονικά μέλη των παλαιών της μνημείων και τα αρχαία γλυπτά ως δομικά υλικά και κονιάματα για τις νέες κατοικίες.
- Η πόλη καταστράφηκε μερικώς από σεισμό το **614**. Οι αραβικές λεηλασίες της πόλης κατά τα έτη **655, 700, 716** και **781** επιτάχυναν την παρακμή της, αλλά η Έφεσος επιβίωσε ως μικρότερος υπολογίσιμος οικισμός, ο οποίος αναπτύχθηκε γύρω από τον Ιωάννη Θεολόγο, στους βυζαντινούς χρόνους.

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι.

Παρακμή πόλεων

- **Η πληθυσμιακή και εδαφική συρρίκνωση των πόλεων** περιορίζει τη δραστηριότητα και τις ανάγκες των κατοίκων τους σε στενό περίγυρο.
- **Τα εντυπωσιακά αρχαία κτίρια που εξυπηρετούσαν θεσμούς, εορτασμούς, λατρείες, εκδηλώσεις και δραστηριότητες του παρελθόντος** (διοικητικά κτίρια, βιοτεχνίες, θέατρα, γυμνάσια, στάδια, βιβλιοθήκες, λουτρά, αρχαίοι ναοί, αγορές, πολλά υδραγωγεία κ.ά.). Το ιπποδάμειο ρυμοτομικό σχέδιο εγκαταλείπεται, κυριαρχούν πλέον οι μικροί και ακανόνιστοι δρόμοι. Τα μεγάλα κτίρια αφήνονται να καταστραφούν ή καταλαμβάνονται από μικρούς οίκους, εργαστήρια, χριστιανικούς ναούς. Επαναχρησιμοποιημένα ή ευτελή δομικά υλικά κυριαρχούν στους περισσότερους εναπομείναντες αστικούς οικισμούς.

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι.

Επιβίωση ενός πιο περιορισμένου αστικού δικτύου

- Παρά τη γενικότερη και αδιαμφισβήτητη παρακμή του αστικού βίου και την απώλεια μεγάλων πόλεων στους Άραβες (Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια, Ιεροσόλυμα, Καρχηδόνα κλπ.), επιβίωσαν αρκετοί αρχαίοι αυτοκρατορικοί οικισμοί μετά τον 6^ο και 7^ο αι., ειδικά στη Μ. Ασία και στα νότια και ανατολικά Βαλκάνια. Όλοι τους ήταν μικρότεροι συγκριτικά με το παρελθόν (ακόμη και η Κων/πολη) και οχυρωμένοι για να προστατεύονται από τους εξωτερικούς εχθρούς (Αθήνα, Κόρινθος, Δημητριάς, Πάτρα, Θεσσαλονίκη, Αδριανούπολη, Αττάλεια, Έφεσος, Καισάρεια, Τραπεζούντα, Σμύρνη, Προύσα, Δορύλαιον, Νίκαια, Νικομήδεια, Σελεύκεια, Ικόνιο, Άγκυρα, Σεβάστεια κ.ά).

- Η υποχώρηση του αστικού βίου στο Βυζάντιο δεν ήταν λοιπόν πλήρης, όπως στη δυτική Ευρώπη, όπου σημειώθηκε ουσιαστικά μία κατάρρευση. Κάτι ανάλογο συνέβη και με τη νομισματική κυκλοφορία, η οποία υποχώρησε αλλά δεν εξαλείφθηκε. Οι βυζαντινές πόλεις μετά τον 7^ο αι. συνέχισαν να αποτελούν μικρά διοικητικά, στρατιωτικά & εκκλησιαστικά κέντρα με περιορισμένη βιοτεχνική παραγωγή και εμπορική δραστηριότητα. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στην αυτοκρατορία να επιβιώσει ως συγκεντρωτικό και συμπαγές κράτος τη δύσκολη αυτή περίοδο.

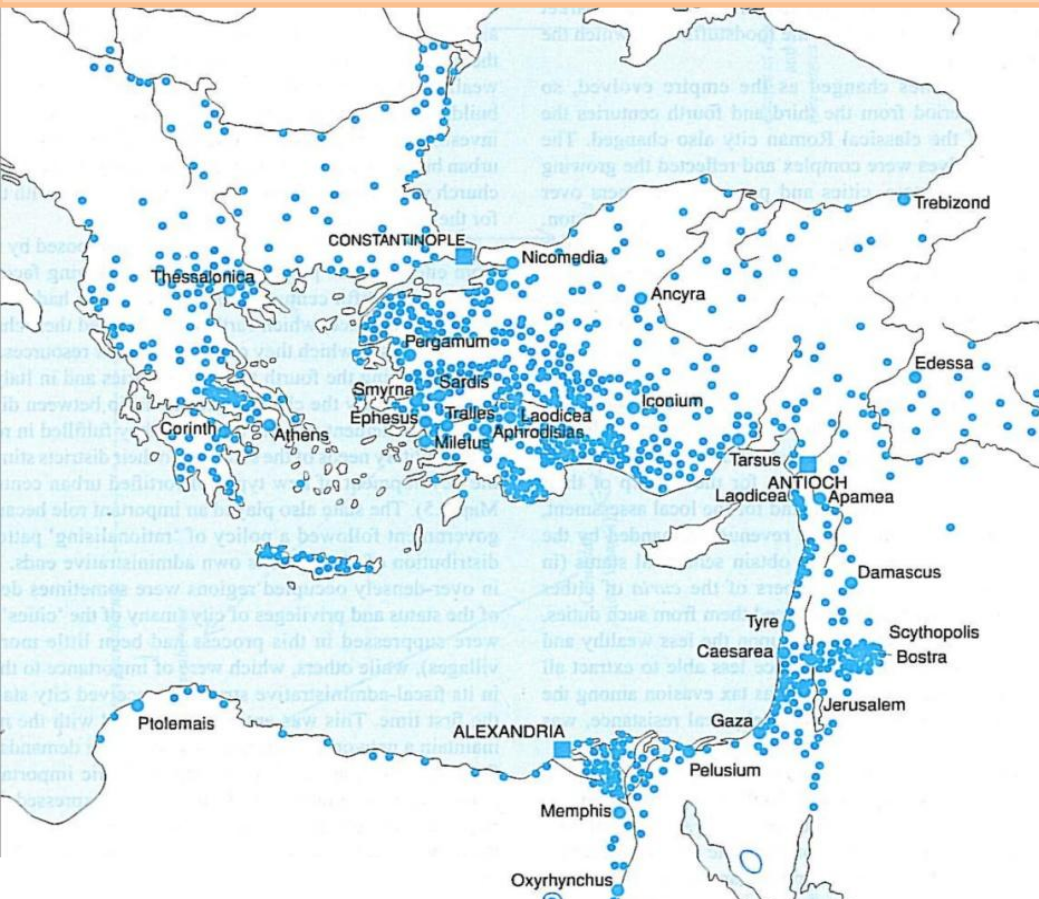
Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι.

Εξαγροτισμός και «θέματα»

- **Μεγάλο μέρος του ολοένα και μικρότερου πληθυσμού οπωσδήποτε όμως κατέφυγε στην ύπαιθρο για να επιβιώσει.** Η εκμετάλλευση της γης καθίσταται στο εξής η σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα, εις βάρος της βιοτεχνίας και του εμπορίου μεγάλων αποστάσεων. Στην ύπαιθρο και στους μικρούς οικισμούς της συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος των ολοένα και πιο περιορισμένων οικονομικών συναλλαγών.
- **Κάμψη του εμπορίου και «εξαγροτισμός» της πιο πτωχής πλέον αυτοκρατορίας (7^{ος} - 9^{ος} αι.).** Το γεγονός αυτό θα αναγκάσει το Βυζάντιο να αναπροσαρμόσει σταδιακά τη διοικητική και στρατιωτική του οργάνωση ήδη από τους 7^ο και 8^ο αι. Αυτό που κυριαρχεί στην ύπαιθρο της αυτοκρατορίας μετά τον 7^ο αι. είναι η κατοχή μικρής και μεσαίας ιδιοκτησίας, οι «ελεύθεροι» δηλαδή νομικά αγρότες (και όχι τόσο το εξαρτημένο αγροτικό δυναμικό των «παροίκων» χωρίς ιδιαίτερη ιδιοκτησία). Οι πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές εξελίξεις της εποχής ευνόησαν κάτι τέτοιο.

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι. Εξαγροτισμός και «θέματα»

- Οι «ελεύθεροι» (νομικά) αγρότες, κάτοχοι μικρών και μεσαίων εκτάσεων γης μαζί με τις οικογένειές τους, θα αποτελέσουν το βασικό πυλώνα για την ανάπτυξη του λεγόμενου **θεματικού** συστήματος (8^{ος} - 10^{ος} αι.), ένα συνδυασμό κατοχής γης και παράλληλα υποχρεωτικής στρατιωτικής υπηρεσίας (σε μόνιμη αλλά όχι συνεχή βάση) από τους κατέχοντες γαιών.
- Στο νέο (από τα μέσα του 8^{ου} αι. κ.ε.) **θεματικό** σύστημα, η στρατιωτική εξουσία και η επαρχιακή πολιτική διοίκηση (άλλοτε εντελώς ξεχωριστές) «συνενώνονται» υπό την ανώτατη εξουσία ενός **στρατηγού**. Τα **θέματα** δηλαδή βασίζονται στην αγροτική κοινωνία της εποχής και παρέχουν ένα φθινό για το κράτος στρατό που υπερασπίζεται τις περιοχές του σε τοπικό επίπεδο.

**ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΤΗΣ
ΠΡΩΙΜΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ**

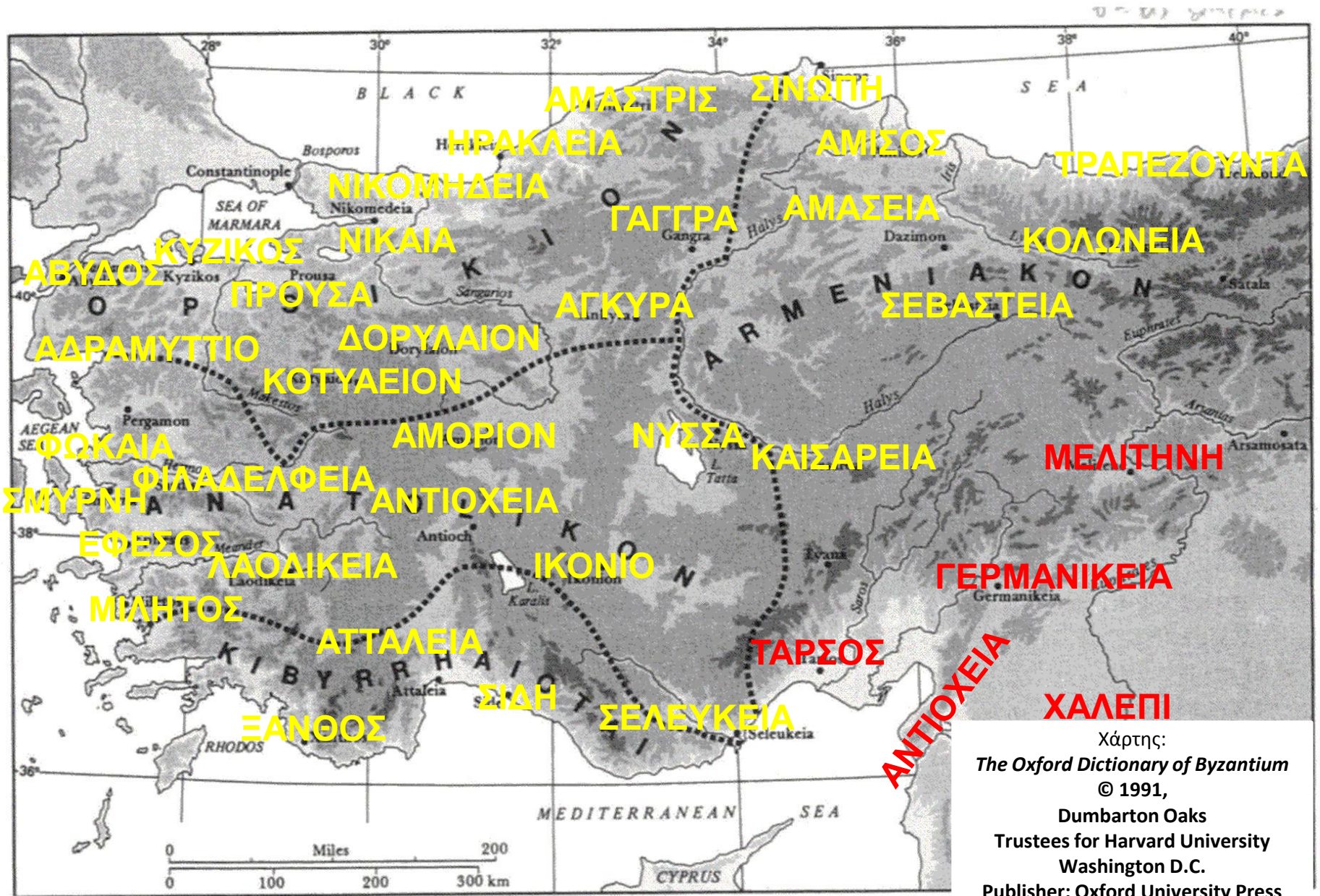
© John Haldon 2005

The Palgrave Atlas of Byzantine History
PALGRAVE MACMILLAN

© John Haldon 2005
*The Palgrave Atlas of
Byzantine History*
PALGRAVE MACMILLAN

**ΤΑ ΠΟΛΥ ΛΙΓΟΤΕΡΑ (ΚΑΙ ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟΤΕΡΑ) ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ**

Χάρτης:
The Oxford Dictionary of Byzantium
 © 1991,
 Dumbarton Oaks
 Trustees for Harvard University
 Washington D.C.
 Publisher: Oxford University Press

**ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ (με κίτρινο χρώμα)
 ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 7^{ΟΥ} ΕΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 10^{ΟΥ} ΑΙ. (με κόκκινο πόλεις υπό το Χαλιφάτο)**

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι. - Εξαγροτισμός

- Οι νέες συνθήκες στην ύπαιθρο διαφαίνονται καθαρά μέσα από το «**Νόμο γεωργικό**», ένα αμφιλεγόμενο νομικό κείμενο, κρατικής ή ιδιωτικής προέλευσης (7^{ος} ή 8^{ος} αι.). Μέσα από αυτό καταδεικνύονται ωστόσο οι νέες αγροτικές και οι ευρύτερες οικονομικές συνθήκες στις περιφέρειες του κράτους, όπου απασχολούν ζητήματα όπως η έκταση και η καταπάτηση των χωραφιών, οι ζωοκλοπές κλπ.
- **Συμπερασματικά, από τον 7^ο αι. αρχίζει να κυριαρχεί η μικρή και μεσαία ιδιοκτησία, χωρίς όμως να εκλείψει η θεσμός της εξαρτημένης αγροτικής εργασίας (πάροικοι).** Στους κατόχους μικρής και μεσαίας ιδιοκτησίας θα στηριχθεί ο νέος *θεματικός* στρατός (για τη στρατολόγηση) από τον 8^ο αι. και εξής. Δεν είναι απόλυτα σαφές, εάν η υποχώρηση της μεγάλης αγροτικής ιδιοκτησίας εις βάρος της μικρής και της μεσαίας οφειλόταν στις ευρύτερες οικονομικές και στρατιωτικές εξελίξεις της εποχής (με τις ξενικές εισβολές, τις καταστροφές, τις νέες οικονομικές συνθήκες) ή παράλληλα και στην πολιτική των αυτοκρατόρων από τα μέσα του 7^{ου} αι. και εξής, δηλαδή σε μία ευρεία αναδιανομή έγγειας ιδιοκτησίας για τη δημιουργία ενός νέου στρατού (του *θεματικού*).

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι.
Λιτός ανθρώπινος βίος - παρακμή συγκλητικής αριστοκρατίας

- **Ο ανθρώπινος βίος γίνεται πιο εσωστρεφής, ασκητικός και λιτός με ισχυρό το θρησκευτικό στοιχείο.** Ο φόβος των εχθρών, οι ενδημικές ασθένειες και οι λιμοί, κατ' άλλους η πτώση του μορφωτικού επιπέδου και η δεισιδαιμονία ενισχύουν τη λατρεία των λειψάνων μαρτύρων, οσίων, αγίων αλλά και των εικόνων. Οι τελευταίες είναι ιδιαίτερα ισχυρές κοινωνικές τάσεις ήδη κατά τον 7^ο αι. και θα πυροδοτήσουν εσωτερικές διαμάχες στο Βυζάντιο κατά τους 8^ο και 9^ο αι.
- **Μετά την παρακμή των αρχαίων αστικών ελίτ (βουλευτών) παρήκμασε σταδιακά κατά και μετά τον 7^ο και η συγκλητική αριστοκρατία της Κωνσταντινούπολης.** Οι λόγοι ήταν πολιτικοί (π.χ. διωγμοί επί του «τυράννου» αυτοκράτορα Φωκά) και οικονομικοί (το κράτος έπαψε λ.χ. να μοιράζει λόγω δυσπραγίας τις «ρόγες» [= μισθούς] του παρελθόντος, περιουσίες χάθηκαν στην ύπαιθρο κ.ά.).

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των 7^{ου} - 8^{ου} αι.

Νέα επαρχιακή «αριστοκρατία»

- **Μία νέα στρατιωτική γαιοκτημονική «αριστοκρατία» θα αρχίσει να διαμορφώνεται στα νέα θέματα του κράτους (σταδιακά από τον 8^ο αι. και εξής) και θα καθορίσει στο εξής τις τύχες του μαζί με την περιορισμένη και πολύ πιο αδύναμη πολιτικά κεντρική γραφειοκρατία της Κωνσταντινούπολης.**
- **Ο νέος θεματικός στρατός θα είναι ο πιο ισχυρός πολιτειακός παράγοντας του κράτους από τον 8^ο αι. και εξής, μετά από μία τελευταία πρόσκαιρη «αναλαμπή» της συγκλητικής αριστοκρατίας της πρωτεύουσας τον 7^ο αι. Ο νέος θεματικός στρατός θα προασπίσει επιτυχώς το κράτος, αλλά θα πραγματοποιεί συχνά και κινήματα, τα οποία θα ανεβοκατεβάζουν αυτοκράτορες στο θρόνο δημιουργώντας έτσι συχνά συνθήκες πολιτικής αστάθειας που δεν υπήρχαν κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο.**

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Νέα επαρχιακή «αριστοκρατία»: “Δυνατοί”

- Από τον 8^ο και ειδικά τον 9^ο αι. άρχισε να αναδύεται σταδιακά η **νέα επαρχιακή «ανώτερη τάξη»**, οι λεγόμενοι **δυνατοί** (= τιτλούχοι και αξιωματούχοι του στρατού, μεγαλογαιοκτήμονες, μέλη της Εκκλησίας).

- Αυτή η νέα «ανώτερη τάξη» ήταν ωστόσο ιδιαίτερα ρευστή, με κινητικότητα μελών, καθώς οι κρατικοί τίτλοι και τα αξιώματα δεν ήταν κληρονομικά: πολλές νέες οικογένειες εισέρχονταν σε αυτήν ή έχαναν προοδευτικά ή απότομα την ισχύ τους. Με λίγα λόγια δεν υπήρχε μία «γαλαζοαίματη αριστοκρατία». Το αυτοκρατορικό αξίωμα ήταν ουσιαστικά προσιτό ακόμη και σε αφανή μέλη του στρατού καθώς και σε ανθρώπους με ταπεινή κοινωνική προέλευση από τις αρχές του 7^{ου} αι. και εξής, ειδικότερα μάλιστα τον 9^ο αι. Επειδή ωστόσο το Βυζάντιο παρέμεινε συγκεντρωτικό κράτος με ισχυρή κεντρική (μη εκκλησιαστική) ηγεσία, φυγόκεντρες, φεουδαρχικού χαρακτήρα, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές τάσεις (όπως εκείνες που επικράτησαν στην τότε Ευρώπη) δεν σημειώθηκαν στο Βυζάντιο της μεσης βυζαντινής περιόδου.

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Μεσαία τάξη

- Κατά τον 8^ο αι. σημειώθηκε η προοδευτική εμφάνιση των «γεωργών στρατιωτών» των **θεμάτων**. Η «μεσαία τάξη» μετά το α΄ μισό 7^{ου} αι. άρχισε να γενικά να διευρύνεται μέσω του μετασχηματισμού της αγροτικής κοινωνίας.
- Στα ρευστά «μεσαία στρώματα» κινούνται **καλλιεργητές ιδιόκτητης γης, κατώτεροι κρατικοί υπάλληλοι, μόνιμοι στρατιωτικοί των ταγμάτων των θεμάτων** (ορισμένοι φθάνουν έως το θρόνο), **ελεύθεροι επαγγελματίες** κυρίως αστικών κέντρων (ταβουλάριοι, μυρεψοί, αργυροπράτες και χρυσοχόοι, σηρικοπράτες, πραγματευτές κλπ.).

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

«Κατώτερες» τάξεις του πληθυσμού

- Στα «κατώτερα στρώματα» του πληθυσμού, από οικονομικής άποψης, κινείται πλήθος ετερόκλητο και πολυάριθμο, το οποίο δεν διαθέτει περιουσία και σταθερή απασχόληση και αναλαμβάνει χειρονακτικές εργασίες. Στις πηγές απαντούν οι ονομασίες **πένητες, άποροι, πτωχοί, ευτελείς, άσημοι, ενδεείς** υποδηλώνοντας ανθρώπους με διαφορετική οικονομική θέση. Στο περιθώριο της κοινωνίας ζουν **μίμοι, σκηνικοί ή παιγνιώτες**.

- Ο θεσμός των **παροίκων**, ατόμων εξαρτημένων με την ξένη γη που καλλιεργούσαν χωρίς αξιόλογη ατομική ιδιοκτησία, συνέχισε να υφίσταται. Ο όρος πάντως δεν απαντά στο «**Νόμο γεωργικό**» και στην «**Εκλογή**» του Λέοντος Γ΄. Οι **πάροικοι** όφειλαν να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους προς το κράτος (καταβολή των φόρων της **συνωνής** και του **καπνικού**) αλλά και στον ιδιοκτήτη της γης που καλλιεργούσαν. Δεν ήταν ωστόσο δυνατόν να εκδιωχθούν από τις γαίες που καλλιεργούσαν.

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι. Φορολογία

- Κατά τη λεγόμενη «μέση βυζαντινή περίοδο» η δημοσιονομική πολιτική της αυτοκρατορίας κατέστη πιο συγκεντρωτική. Η παλαιά **επαρχότητα πραιτωρίου**, που ήλεγχε ως ευρεία πολιτική περιφερειακή διοίκηση τη συγκέντρωση του βασικού εγγείου φόρου, έπαψε να υπάρχει τον 7^ο αι. Οι νέες κεντρικές υπηρεσίες, ειδικά το **λογοθέσιον του γενικού**, άρχισαν να ελέγχουν τη φορολόγηση στις περιφέρειες (από τα μέσα του 8^{ου} αι. «**θεμάτων**») δια της αποστολής ειδικών φορολογικών υπαλλήλων σε αυτές.
- Κατά τη μεταβατική περίοδο **μέσα 7^{ου} - μέσα 8^{ου} αι.** (έως δηλαδή τη συγκρότηση των **θεμάτων** και το πέρας μιας κρίσιμης πολιτικά, στρατιωτικά και οικονομικά περιόδου) σημαντικό πολιτικό και οικονομικό ρόλο στις περιφέρειες του κράτους διαδραμάτισαν οι **ανθύπατοι των επαρχιών** (προτού αυτές καταργηθούν οριστικά) και οι **κομμερκιάριοι**. Διαφορετικοί από τους τελευταίους **θεματικοί** αξιωματούχοι και υπάλληλοι θα αποτελέσουν στο εξής τους φοροειπράκτορες στα **θέματα**.

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Φορολογία

- Τα κρατικά έσοδα, μετά τον προοδευτικό «εξαγροτισμό» της κοινωνίας και την κάμψη του εμπορίου και των πόλεων (εξελίξεις των 5^{ου} - 7^{ου} αι.) και της νομισματικής κυκλοφορίας (7^{ος} - 8^{ος} αι.), στηρίζονταν βασικά στη φορολογία της γης, της γεωργικής παραγωγής και του αγροτικού πληθυσμού. **Η εφαρμογή του παλαιού φορολογικού συστήματος της *capitatio - iugatio* μνημονεύεται μέχρι τα τέλη του 7^{ου} αι.**
- Κατόπιν, ο υπολογισμός των περιουσιακών στοιχείων και ο καθορισμός του κύριου εγγείου φόρου (**δημόσιος κανών** και **συνωνή**) καθώς και του φόρου των ανθρώπων και ζώων θεμελιώνεται σε νέα βάση. Τα ακίνητα και η εργατική δύναμη αποσυνδέονται για τον καθορισμό του κύριου εγγείου φόρου (ο **δημόσιος κανών**) αλλά και του λεγόμενου **καπνικού** (= φόρος εστίας).

Κοινωνικές - οικονομικές εξελίξεις του 8^{ου} αι. - Φορολογία

- Υπήρχαν και άλλοι φόροι (π.χ. **ελατικόν, εννόμιον, συνήθεια**) και έκτακτες παροχές στο κράτος ή τους αξιωματούχους του. Ονομάζονταν **δημοσιακές επήρειες** ή **δουλείες** ή **αγγαρείες** ή **δοσίματα** (π.χ. *καστροκτισία, κατεργοκτισία, ψωμοζυμία, οδοστρωσία, μιτάτον, κανίσκιον* κλπ.).
- Το κράτος και η Εκκλησία συνεχίζουν να κατέχουν μεγάλες εκτάσεις εύφορης γης. **Πάροικοι** εργάζονται σε αυτές τις γαίες. Τα κτήματα του στέμματος (= **βασιλικοί οίκοι**) αποτελούν μεγάλες παραγωγικές μονάδες που υπάγονται σε ανεξάρτητη διοικητική υπηρεσία με επικεφαλής τον **μέγα κουράτωνα**. Πρόκειται για ιδιαίτερες φορολογικές ενότητες (= **επισκέψεις**), οι οποίες καταβάλλουν επίσης το βασικό έγγειο φόρο (δηλ. το **δημόσιο κανόνα**).

Οικονομικές και διοικητικές εξελίξεις του 8^{ου} αι. - Φορολογία

- Ο όρος **διοίξεις** δηλώνει την οικονομική περιφέρεια στα **θέματα**, στην οποία στέλνονται ανώτεροι φοροσυλλέκτες (= **διοικητές**). Σε αυτήν υπάγονται οι μικρότερες φορολογικές περιοχές (= **ενορίες**), ενώ η μικρότερη φορολογική μονάδα είναι η **κοινότης χωρίου** ή **ομάς χωρίου**, στην οποία υπάγονται περισσότεροι ιδιοκτήτες γης. Αυτοί είναι συλλογικά υπεύθυνοι για την έγγεια φορολογία της κοινότητάς τους και υποχρεώνονται να καλλιεργήσουν τις γαίες που έχουν μείνει ακαλλιέργητες.
- Για τον υπολογισμό του φόρου στα **θέματα** (δηλ. πλέον στις νέες διοικητικές περιφέρειες του κράτους) είναι υπεύθυνοι φορολογικοί υπάλληλοι, οι **επόπτες** και **εξισωτές**.

Οικονομικές και διοικητικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Ένας μεταβατικός θεσμός : Κομμερκιάριοι και αποθήκες

- Τον οικονομικό έλεγχο μεγάλων περιοχών μέχρι το α΄ μισό του 8^{ου} αι. ασκούσαν οι **κομμερκιάριοι**, αρχικά διακινητές μεταξιού και πολύτιμων άλλων ειδών. Αναλάμβαναν ωστόσο πλέον τη διαχείριση των **αποθηκών** (= χώροι συγκέντρωσης και διακίνησης εμπορευμάτων και ίσως παροχής στρατιωτικού εξοπλισμού). Η λειτουργία του θεσμού χρονολογείται κυρίως μεταξύ των **μέσων του 7^{ου} και των μέσων του 8^{ου} αι.**, όταν δηλαδή το κράτος αντιμετώπιζε ειδικές συνθήκες και δυσκολίες, ενώ είχε εφαρμοστεί ευρέως η συλλογή φόρων σε είδος για τις ανάγκες του στρατού και γενικά του κράτους (η νομισματική κυκλοφορία είχε υποχωρήσει).
- Αργότερα, όταν οι συνθήκες βελτιώθηκαν, ο θεσμός έπαψε να λειτουργεί, ενώ οι **κομμερκιάριοι** διορίζονταν πλέον ως πιο κατώτεροι ιεραρχικά φοροεισπράκτορες στους τελωνειακούς σταθμούς του κράτους (**9^{ος} - 11^{ος} αι.**).

© Roma Numismatics Ltd (www.RomaNumismatics.com)

<http://romanumismatics.com/auction/lot/0960/>

Βυζαντινό μολυβδόβουλλο (εμπροσθότυπος και οπισθότυπος) των Συνετού και Νικήτα, υπάτων και γενικών κομμερκιαρκίων αποθήκης ... (ca. 711/12)

Σημ. : Οι σφραγίδες χρησιμοποιούνταν από κρατικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους και υπαλλήλους (σε αυτήν την περίπτωση ανέφεραν τίτλους, αξιώματα - θέσεις κλπ.) καθώς και από ιδιώτες για τη σφράγιση των εγγράφων μαζί με κερί

***Οι νέες κεντρικές υπηρεσίες της
αυτοκρατορίας κατά τους 7^ο - 9^ο αι.***

Οι νέες κεντρικές υπηρεσίες της αυτοκρατορίας κατά τους 7^ο - 9^ο αι.
«Η μεταρρύθμιση των δύο αιώνων» («Zweihundertjährige Reform» -βλ. R.-J. Lilie)

- Η όλη διαδικασία της μετάβασης από την κεντρική και περιφερειακή διοικητική οργάνωση του Βυζαντινού κράτους της πρώιμης περιόδου (4^{ος} - αρχές 7^{ου} αι.) σε εκείνη του κράτους της μέσης περιόδου (μέσα 7^{ου} - 11^{ος} αι.), με τους εντελώς διαφορετικούς θεσμούς με τις ελληνικές πλέον ονομασίες, **δεν προέκυψε από τις αλλαγές κάποιου αυτοκράτορα** (π.χ. του Ηράκλειου, όπως πίστευε παλαιότερα εσφαλμένα η έρευνα, όπως ο G. Ostrogorsky).
- Αντιθέτως **επρόκειτο για μία σταδιακή πορεία αλλαγών**, η οποία διήρκεσε περίπου δύο αιώνες (7^{ος} - 8^{ος} αι.) και περιείχε άλλοτε αργές μεταβολές και άλλοτε συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις κάποιων αυτοκρατόρων, όπως λ.χ. του **Κώνσταντος Β΄**, του **Λέοντος Γ΄** ή του **Κωνσταντίνου Ε΄** (βλ. σχετικά Ι. Καραγιαννόπουλος, W. Treadgold, J. Haldon, W. Brandes και R.-J. Lilie).

Οι νέες κεντρικές υπηρεσίες της αυτοκρατορίας κατά τους 7^ο - 9^ο αι.

«Η μεταρρύθμιση των δύο αιώνων» (7^{ος} - 8^{ος} αι.)

- Στην κεντρική και επαρχιακή πολιτική διοίκηση, οι νέες κεντρικές υπηρεσίες του κράτους, δηλ. τα (σταδιακώς ιδρυθέντα) **Λογοθέσια του γενικού, του στρατιωτικού και του δρόμου**, το **Ειδικόν** καθώς και το **Σέκρετον του σακελλίου**, αντικατέστησαν και ανέλαβαν σταδιακά τις αρμοδιότητες που είχαν παλαιότερα οι παλαιές μεγάλες υπηρεσίες. Αντικατέστησαν δηλαδή τα *officia* των παλαιών **επαρχοτήτων πραιτωρίου** (= των πρωτοβυζαντινών ανώτατων περιφερειακών πολιτικών διοικήσεων) καθώς και τα *scrinia* του **magister officiorum**, της παλαιάς κεντρικής οικονομικής **comitiva sacrarum largitionum** (υπηρεσία θείων θησαυρών) και της παλαιάς κεντρικής **comitiva rei privatae** (υπηρεσία “ιδικής” περιουσίας).
- Οι παλαιές **επαρχίες** στις περιφέρειες του κράτους συνεχίζουν ωστόσο να υφίστανται έως τα μέσα του 8^{ου} αι. Τότε μόνο «απορροφούνται» οριστικά από τα λεγόμενα **θέματα**, δηλαδή τις νέες διοικητικές και στρατιωτικές περιφέρειες.

«Πρωτοβυζαντινές» κεντρικές υπηρεσίες

και αξιωματούχοι (4^{ος} - 7^{ος} αι.)

- *Magister officiorum*
- *Quaestor sacri palatii*
- *Comitiva rerum privatarum* ή *rei privatae*
- *Comitiva sacrarum largitionum*
- *Comitiva sacri patrimonii*

«Πρωτοβυζαντινές» περιφερειακές

πολιτικές διοικήσεις

- *Επαρχότητες πραιτωρίου* (έως τον 7^ο αι.)
- *Διοικήσεις* (έως τον 6^ο αι.)
- *Επαρχίες* (έως τα μέσα του 8^{ου} αι.)

«Μεσοβυζαντινές» κεντρικές υπηρεσίες

(7^{ος} - 11^{ος} αι.)

- *Λογοθέσιον του γενικού* (ή *Γενικόν*)
- *Λογοθέσιον του στρατιωτικού*
- *Επί του ειδικού λόγου* (ή *Ειδικόν*, αργότερα *Λογοθέσιον του ειδικού*)
- *Λογοθέσιον του δρόμου*
- *Σέκρετον του σακελλίου* (ή *Σακέλλη*)
- *Βεστιάριον*
- *Κοιαίστωρ του Ιερού Παλατίου*

«Μεσοβυζαντινές» περιφερειακές

πολιτικές & στρατιωτικές διοικήσεις

- *Θέματα* (από τα μέσα του 8^{ου} αι.)

Οι νέες κεντρικές υπηρεσίες της αυτοκρατορίας κατά τους 7^ο - 9^ο αι. «Η μεταρρύθμιση των δύο αιώνων» (υπηρεσίες που συγκροτήθηκαν κατά τους 7^ο - 9^ο αι.)

- Η **σακέλλη -ιον** προήλθε από το παλαιό τμήμα του *sacellum* της κεντρικής πρωτοβυζαντινής υπηρεσίας του *sacrum cubiculum*. Η **σακέλλη** υπό έναν **χαρτουλάριο** και την εποπτεία του **σακελλαρίου** ήλεγχε την πολιτική διοίκηση των **θεμάτων** (μετά τα μέσα του 8^{ου} αι.) μέσω των **θεματικών πρωτονοταρίων**.
- Το **βεστιάριον** προήλθε από το τμήμα *sacrum vestiarium* της πρωτοβυζαντινής κεντρικής υπηρεσίας **comitiva sacrarum largitionum**.
- Το **λογοθέσιον του στρατιωτικού** διηύθυνε τα τοπικά στρατιωτικά ζητήματα στα **θέματα** που σχετιζόνταν με τις προμήθειες, τον υπολογισμό τους κλπ. μέσω των **χαρτουλαρίων** (από τα μέσα του 8^{ου} αι.).
- Το **λογοθέσιον του γενικού**, δια των απεσταλμένων του στα **θέματα**, υπολόγιζε και εισέπραττε τους φόρους.
- Το **Ειδικόν** αποτελούσε αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο και αποθήκη πολύτιμων υλικών και αγαθών.
- Το **λογοθέσιον του δρόμου** (ή **σέκρετον του δρόμου**) ήλεγχε το οδικό σύστημα, τις επικοινωνίες και τον τομέα της εξωτερικής πολιτικής.
- Οι **θεματικοί δικαστές** ονομάζονταν **πραίτωρες** και αργότερα **κριτές**. Προέρχονταν μάλλον από τα κεντρικά δικαστήρια της πρωτεύουσας, που βρίσκονταν αρχικά υπό την εποπτεία του **κοιαιίστωρος** (νομικός σύμβουλος του αυτοκράτορα), αργότερα του **επάρχου Πόλεως** (επικεφαλής της διοίκησης της Κων/πολης) κλπ.

© John Haldon 2005
*The Palgrave Atlas of
Byzantine History*
PALGRAVE MACMILLAN

Ο έλεγχος του λεγόμενου
δημοσίου δρόμου,
δηλαδή των κύριων στρα-
τιωτικών και εμπορικών
αρτηριών του κράτους,
βρισκόταν υπό το έλεγχο
του λογοθέτη του δρόμου
κατά τη μέση βυζαντινή
περίοδο. Το βυζαντινό
οδικό σύστημα αποτέλεσε
εν πολλοίς συνέχεια του
παλαιότερου ρωμαϊκού.

ΚΥΡΙΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ (με βούλλες)

ΚΑΙ ΚΥΡΙΕΣ ΟΔΙΚΕΣ ΑΡΤΗΡΙΕΣ ΣΤΑ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ
ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ

ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΟΔΙΚΟΥΣ
ΑΞΟΝΕΣ

ΕΓΝΑΤΙΑ

ΚΑΙ

VIA MILITARIS

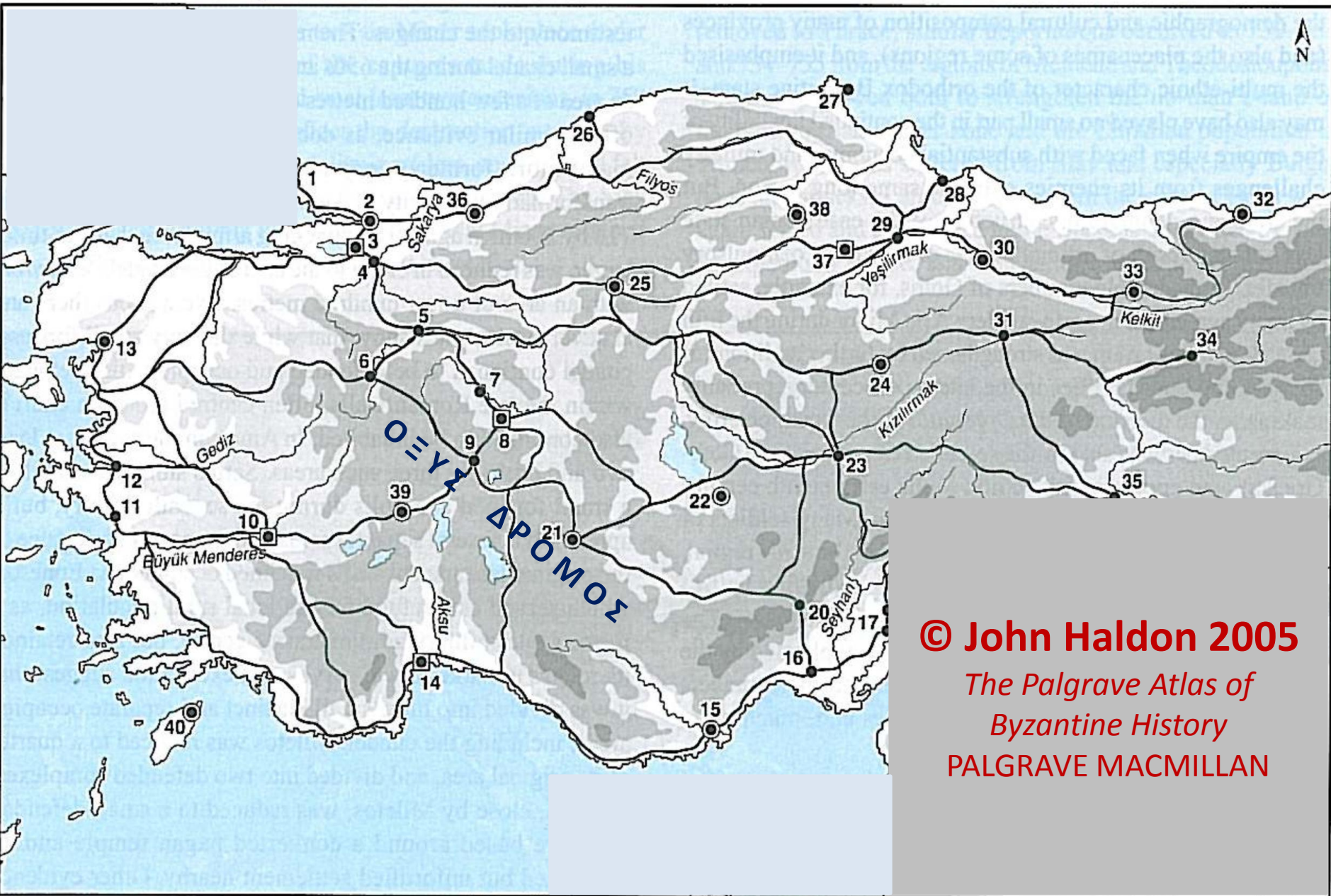

ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΟΔΙΚΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ

(η κυριότερη οδός ήταν ο «Οξύς δρόμος»

που διέσχιζε / έτεμνε περίπου διαγωνίως τη Μ. Ασία από τη Βιθυνία έως τον Ταύρο)

Ιστορία του ελληνικού έθνους,
 Τόμος Στ΄
 © Εκδοτική Αθηνών

© John Haldon 2005
*The Palgrave Atlas of
Byzantine History*
PALGRAVE MACMILLAN

ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΔΙΚΕΣ ΑΡΤΗΡΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΗ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 700, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ (ΚΑΤΩ ΔΟΥΝΑΒΗΣ)

Φράγκοι

Λογγοβαρδοί

Άβαροι

Βούλγαροι

Χάζαροι

Βησιγότθοι

Βυζαντινή αυτοκρατορία

Χαλιφάτο Ομαϊάδων

Η συγκρότηση των «θεμάτων» (μέσα 8^{ου} αι.;)

Από την εμφάνιση των «στρατηγιών» (μέσα 7^{ου} αι.)

και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση («επαρχίες»)

στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι. και εξής)

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Στα μέσα του 7^{ου} αι. οι πρωτοβυζαντινές στρατιές της αυτοκρατορίας στο ανατολικό της σύνορο (κυρίως τα *magisteria militum per Orientem* και *per Armeniam*) αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από τη Συρία, την Παλαιστίνη, τη βόρεια Μεσοποταμία και την Αρμενία, καθώς είχαν ηττηθεί επανειλημμένα και υποστεί απώλειες από τους Άραβες. Οι στρατιές αυτές εγκαταστάθηκαν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας, περιοχή που ήλεγχε ακόμη η αυτοκρατορία, ώστε να αναδιοργανωθούν εκεί και να την υπερασπίσουν. Η παραμονή τους αποδείχθηκε εκεί μόνιμη. Το νέο γεωγραφικό περιβάλλον ήταν εν πολλοίς ελληνόφωνο, εν αντιθέσει με τις περιοχές που είχαν χαθεί στους Άραβες. Κατά τον 7^ο αι. επικρατεί επίσης η γενικότερη τάση της χρησιμοποίησης της ελληνικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους και ο γλωσσικός εξελληνισμός των παλαιών λατινικών ονομασιών των θεσμών.
- Οι στρατιές αυτές έλαβαν στο εξής ελληνικές ονομασίες με επικεφαλής συνήθως *στρατηγούς* (*στρατηγία Ανατολικών*, *στρατηγία Αρμενιάκων*, *Οψίκιον* υπό έναν *κόμητα* [εκ του λατινικού *Obsequium* = ακολουθία, πρόκειται ουσιαστικά για μία νέα στρατιά του “πραισέντου” που οργανώθηκε στη βορειοδυτική Μ. Ασία], αργότερα *στρατηγία Θρακησίων* [επειδή προερχόταν από τμήμα του στρατού της Θράκης που εγκαταστάθηκε στη δυτική Μ. Ασία] κ.ά.).

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι στρατιές αυτές (**στρατηγίες**) παρέμειναν τελικά μόνιμα στο ελληνόφωνο γεωγραφικό περιβάλλον της Μ. Ασίας. Ανάλογες στρατιωτικές μονάδες οργανώθηκαν στο β' μισό του 7^{ου} αι. και στα νότια Βαλκάνια, για να προασπίσουν αμυντικά αυτήν την περιοχή μετά την ευρύτερη **σλαβική εγκατάσταση** και την εμφάνιση των **Πρωτοβουλγάρων** στον κάτω Δούναβη (**στρατηγία Ελλάδος, στρατηγία Θράκης, κλεισούρα Στρυμόνα** και **δυνάμεις υπό τον έπαρχο Θεσσαλονίκης** [αργότερα θέμα Θεσσαλονίκης]).
- Τα σώματα αυτά (στρατηγίες κλπ.) αποτελούσαν για έναν περίπου αιώνα (μέσα 7^{ου} - μέσα 8^{ου} αι.) καθαρά και αποκλειστικά στρατιωτικές μονάδες. Στις περιφέρειες που προστάτευαν αμυντικά και στρατολογούσαν τους άνδρες τους συνέχιζαν ωστόσο να υπάρχουν έως τα μέσα του 8^{ου} αι. οι παλαιές ρωμαϊκές **επαρχίες**, απομεινάρια της παλαιάς περιφερειακής πολιτικής - διοικητικής οργάνωσης του κράτους (οι αρμοδιότητες των ευρύτερων **επαρχοτήτων πραιτωρίου** ουσιαστικά εξαλείφθηκαν έως τα τέλη του 7^{ου} αι.). Οι λεγόμενοι **ανθύπατοι των επαρχιών** ασκούσαν ουσιαστικά την πολιτική διοίκηση των περιφερειών του κράτους έως τα μέσα του 8^{ου} αι.

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Η μόνιμη ωστόσο παραμονή των **στρατηγιών** σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιφέρειες οδήγησε προοδευτικά σε ταύτισή τους με αυτές. Οι τελευταίες άρχισαν να ονομάζονται από αυτές τις **στρατηγίες**. Το τελικό στάδιο της αλλαγής πραγματοποιείται γύρω στα μέσα του 8^{ου} αι., ίσως επί **Λέοντος Γ'** και κυρίως επί **Κωνσταντίνου Ε'**. Τότε καταργούνται οριστικά οι παλαιές **επαρχίες**, οι πολιτικές αρμοδιότητες των οποίων είχαν μειωθεί έτσι και αλλιώς.
- Γύρω στα μέσα ή στο β' μισό του 8^{ου} αι. οι **στρατηγίες** μετονομάζονται λοιπόν σε **θέματα** (τεχνικός όρος που υπήρχε ήδη στο εσωτερικό του κράτους, καθώς σήμαινε τα ράφια όπου τοποθετούνταν οι στρατιωτικοί κατάλογοι στη νέα υπηρεσία του **λογοθεσίου του στρατιωτικού**). Τα **θέματα** αποτελούν πλέον τις νέες διοικητικές και στρατιωτικές περιφέρειες του κράτους. Αποτελούν στρατιωτικά σώματα, αλλά διαθέτουν και πολιτικό τομέα διοίκησης της εκάστοτε περιφέρειάς τους, και τα δύο με επικεφαλής τον **θεματικό στρατηγό**. Η εξέλιξη αυτή ολοκληρώνει μία ευρύτερη προοδευτική αλλαγή, αποτελεί το τελευταίο και σημαντικότερο τμήμα μιας σταδιακής «στρατιωτικοποίησης της επαρχιακής διοίκησης» (6^{ος} - 8^{ος} αι.), κατά την οποία έπαψε να ισχύει η πλήρης διάκριση πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας που είχε θεσπίσει ο **Διοκλητιανός**. Για όλα αυτά αντλούμε κρίσιμες πληροφορίες από το σωζόμενο σφραγιστικό υλικό, το οποίο δεν ήταν ιδιαίτερα γνωστό έως και το α' μισό του 20ού αι.

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Εν κατακλείδι, η σύγχρονη έρευνα έχει απορρίψει πλέον πλήρως την παλαιά άποψη του G. Ostrogorsky (που βασιζόταν στις εσφαλμένες πληροφορίες του μεταγενέστερου Θεοφάνη) ότι τα θέματα τα είχε υποτιθέμενα δημιουργήσει ο Ηράκλειος, όταν ετοιμαζόταν να πολεμήσει τους Πέρσες (αρχές δεκ. του 620). Πρωτοπόρος για την απόρριψη αυτής της άποψης υπήρξε ο I. Καραγιαννόπουλος (1958).

- Οπωσδήποτε πολλά σημεία για την συγκρότηση και την πρώτη εμφάνιση των **θεμάτων** εξακολουθούν να είναι προβληματικά, λόγω της πλήρους ανεπάρκειας των γραπτών πηγών. Δεν γνωρίζουμε λ.χ. ακριβώς πότε και με ποιον τρόπο έγινε αυτό ή πως απέκτησαν τις γαίες τους μέσα στα **θέματα** οι υπόχρεοι παροχής στρατιωτικής υπηρεσίας ορισμένους μήνες κάθε χρόνο, πράγμα που τελικά αποτέλεσε τη βάση του **θεματικού** συστήματος (το κράτος βασιζόταν σε αυτό γιατί δεν μπορούσε πλέον να πληρώνει επαγγελματίες στρατιώτες, όπως στο παρελθόν). Υπάρχει η άποψη ότι το κράτος παραχώρησε γαίες γύρω στα **μέσα του 7^{ου} αι.** (βλ. **W. Treadgold**), ίσως επί **Κώνσταντος Β΄**. Δεν υπάρχουν ωστόσο σαφείς μαρτυρίες για κάτι τέτοιο. Πιθανώς ένας συνδυασμός παραγόντων (πολιτικών, στρατιωτικών, κοινωνικών, οικονομικών) οδήγησε στη σταδιακή ανάπτυξη μικρής και μεσαίας ιδιοκτησίας στις αγροτικές περιφέρειες του Βυζαντίου (**7^{ος} - 8^{ος} αι.**), πάνω στην οποία βασίστηκε η στρατολόγηση και δημιουργία του **θεματικού** στρατού.

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Ο 8^{ος} αι. αποτέλεσε λοιπόν εποχή ανασύνταξης και διοικητικών αλλαγών. Οι **στρατηγίες** που είχαν εγκατασταθεί ως στρατιές στη Μ. Ασία στα μέσα του 7^{ου} αι. «απορροφούν» την παλαιότερη πολιτική **επαρχιακή** διοίκηση, όπως διαφαίνεται από τις σφραγίδες των επαρχιακών αξιωματούχων και υπαλλήλων.
- Από τα μέσα και το β' μισό περίπου του 8^{ου} αι. οι **στρατηγίες**, από απλά στρατιωτικά σώματα που επόπτευαν από τα μέσα του 7^{ου} αι. συγκεκριμένες γεωγραφικές περιφέρειες, μετατρέπονται στο εξής παράλληλα σε διοικητικές - στρατιωτικές περιφέρειες, οι οποίες καλύπτουν τις ίδιες γεωγραφικές περιοχές και ονομάζονται έκτοτε **θέματα**.

Από τις «στρατηγίες» του 7^{ου} αι. και την παλαιότερη πολιτική περιφερειακή οργάνωση της αυτοκρατορίας («επαρχίες») στα νέα «θέματα» (μέσα 8^{ου} αι.)

- Εντός των νέων διοικητικών - στρατιωτικών περιφερειών του κράτους μετά τα **μέσα του 8^{ου} αι.**, δηλαδή των **θεμάτων**, παύουν πλέον να μνημονεύονται στις σφραγίδες οι παλαιές **επαρχίες**, οι οποίες καταργούνται οριστικά.
- Οι πρωτοβυζαντινές μεγάλες περιφερειακές διοικήσεις, δηλαδή οι **επαρχότητες πραιτωρίου Ανατολής** και **Ιλλυρικού**, δεν υφίστανται επίσης πλέον κατά τον 8^ο αι. Νέες κεντρικές υπηρεσίες έχουν αναλάβει πλέον τις αρμοδιότητές τους, όπως και εκείνες των παλαιών κεντρικών υπηρεσιών (**comitivae**) και του **μαγίστρου των οφφικίων** που καταργούνται. Πρόκειται για τα λεγόμενα νέα **λογοθέσια** (γενικού, ειδικού, στρατιωτικού και δρόμου) και για τη **σακέλλη**.

Η κομβική περίοδος αλλαγής και οριστικής μετάβασης προς
μια «στρατιωτικοποιημένη» επαρχιακή διοίκηση στο Βυζάντιο
υπήρξαν μάλλον η βασιλεία του **Λέοντος Γ΄** (717-741)
και κυρίως
η βασιλεία του γιου και διαδόχου του,
του μεταρρυθμιστή αυτοκράτορα **Κωνσταντίνου Ε΄** (741-775)

Διαίρεση των στρατιωτικών διοικήσεων σε μικρότερες και νέες αμυντικές τακτικές Τα «θέματα» και οι ακριτικές «κλεισούρες»

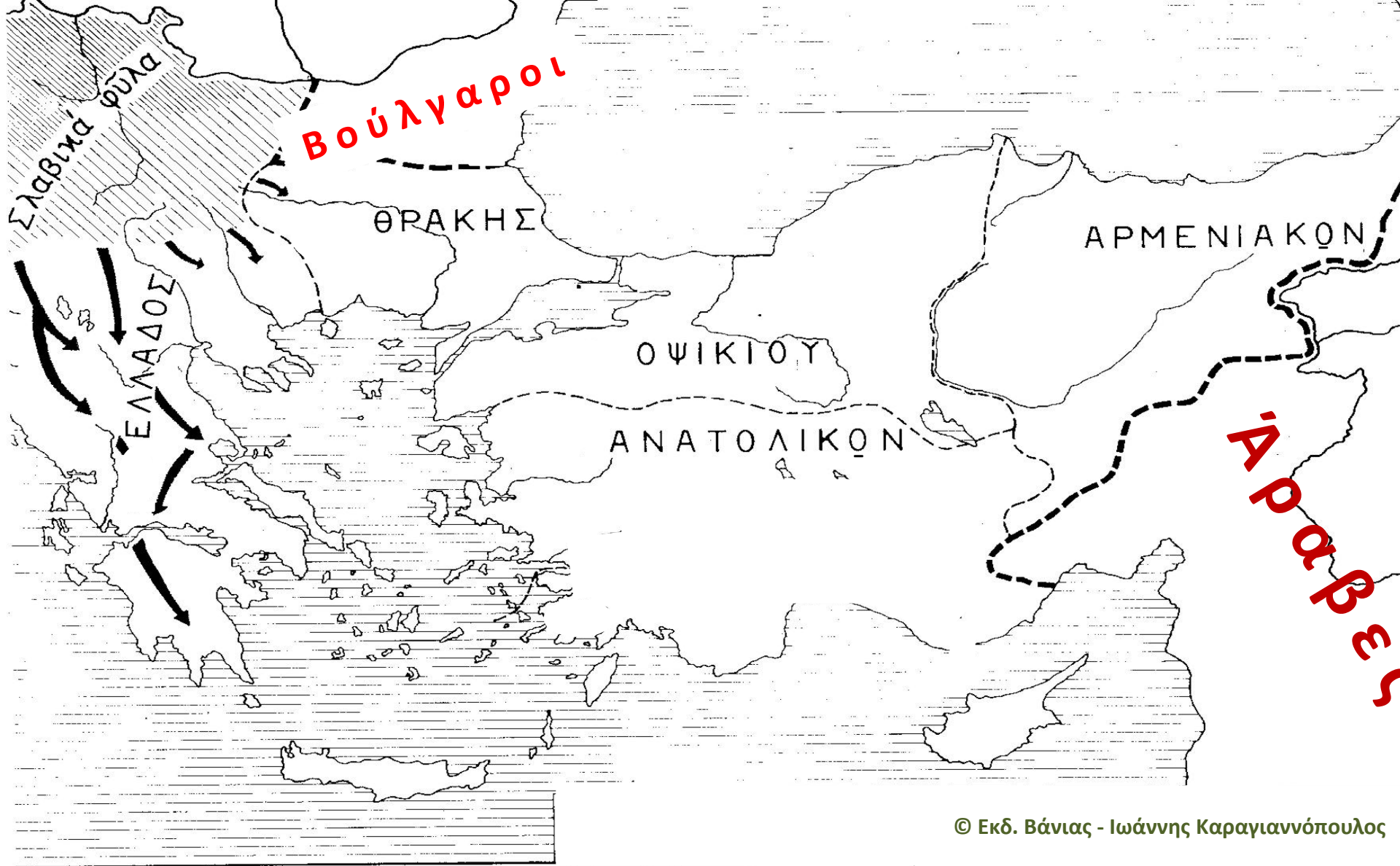
- Κατά τη βασιλεία κυρίως του **Κωνσταντίνου Ε΄** αρχίζει, κυρίως για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας αλλά και για τη διευκόλυνση της διοίκησης, η **διάσπαση των στρατηγιών / θεμάτων**, τα οποία στο εξής γίνονται ολοένα και περισσότερα, τόσο στη **Μ. Ασία** όσο και στα **Βαλκάνια** και στα **νησιά**.
- Στο μεταξύ, **νέες αμυντικές τακτικές για την ανάσχεση των Αράβων αρχίζουν να εφαρμόζονται στη Μ. Ασία**. Στόχος της βυζαντινής στρατηγικής μέχρι και τις αρχές του 10^{ου} αι. είναι πλέον η οργάνωση των συνοριακών δυνάμεων και κυρίως η άμυνα εις βάθος, η παρακολούθηση, εξάντληση, διάσπαση και τελική ήττα των **Αράβων** εισβολέων. Το **θεματικό** σύστημα παρέχει αυτή τη δυνατότητα. Οι μικρές ακριτικές βυζαντινές στρατιωτικές διοικήσεις στο ορεινό και δύσβατο σύνορο του Ταύρου και του Αντίταυρου αποκαλούνται «**κλεισούρες**». Ουσιαστικά αποτελούσαν μικρογραφία των **θεμάτων** του εσωτερικού της Μ. Ασίας (αργότερα «**Αρμενικά θέματα**» στον Αντίταυρο). Αποτελούνταν από κάποιο βασικό ή και μικρότερα οχυρά με τη γύρω περιοχή. Οι άνδρες που υπηρετούσαν σε αυτή τη συνοριακή ζώνη ζούσαν μία σκληρή στρατιωτική ζωή με τις οικογένειές τους. Οι επαφές με την αντίπαλη πλευρά σε αυτήν την ευρύτερη περιοχή ήταν επίσης συχνές. Από το βίο και τα κατορθώματα αυτών των ανδρών (**8^{ος} - 10^{ος} αι.**) γεννήθηκε ο λαϊκός μύθος / έπος του **Βασιλείου Διγενή Ακρίτη (11^{ος} / 12^{ος} αι.)** και γενικά ο κύκλος των ακριτικών τραγουδιών.

Η εσωτερική διοικητική οργάνωση των «θεμάτων»

- Οι επικεφαλής **στρατηγοί** των **θεμάτων** (**κόμης** μόνο στο **θέμα Οψικίου**), προΐστανται του στρατιωτικού και (τυπικά ή ουσιαστικά) εποπτεύουν και τον **πολιτικό** (= οικονομικό, δικαστικό) διοικητικό τομέα των περιφερειών τους. Επικεφαλής των μικρότερων συνοριακών **κλεισουργών** είναι οι **κλεισουράρχες**.
- Οι καθαρά «πολιτικοί» ωστόσο αξιωματούχοι των **θεμάτων** (π.χ. οι **χαρτουλάριοι**, **πρωτονοτάριοι** [αρχικά **ανθύπατοι επαρχιών**], **πραίτωρες** [αργότερα **κριτές**], **διοικητές**, **εξισωτές**, **επόπτες** [= φοροσυλλέκτες]) προέρχονται και λογοδοτούν στις νέες κεντρικές υπηρεσίες της πρωτεύουσας (**λογοθέσια στρατιωτικού** και **γενικού, ειδικόν, σέκρετον σακελλίου**, κεντρικά δικαστήρια υπό τον **κοιαίστωνα** κλπ.).

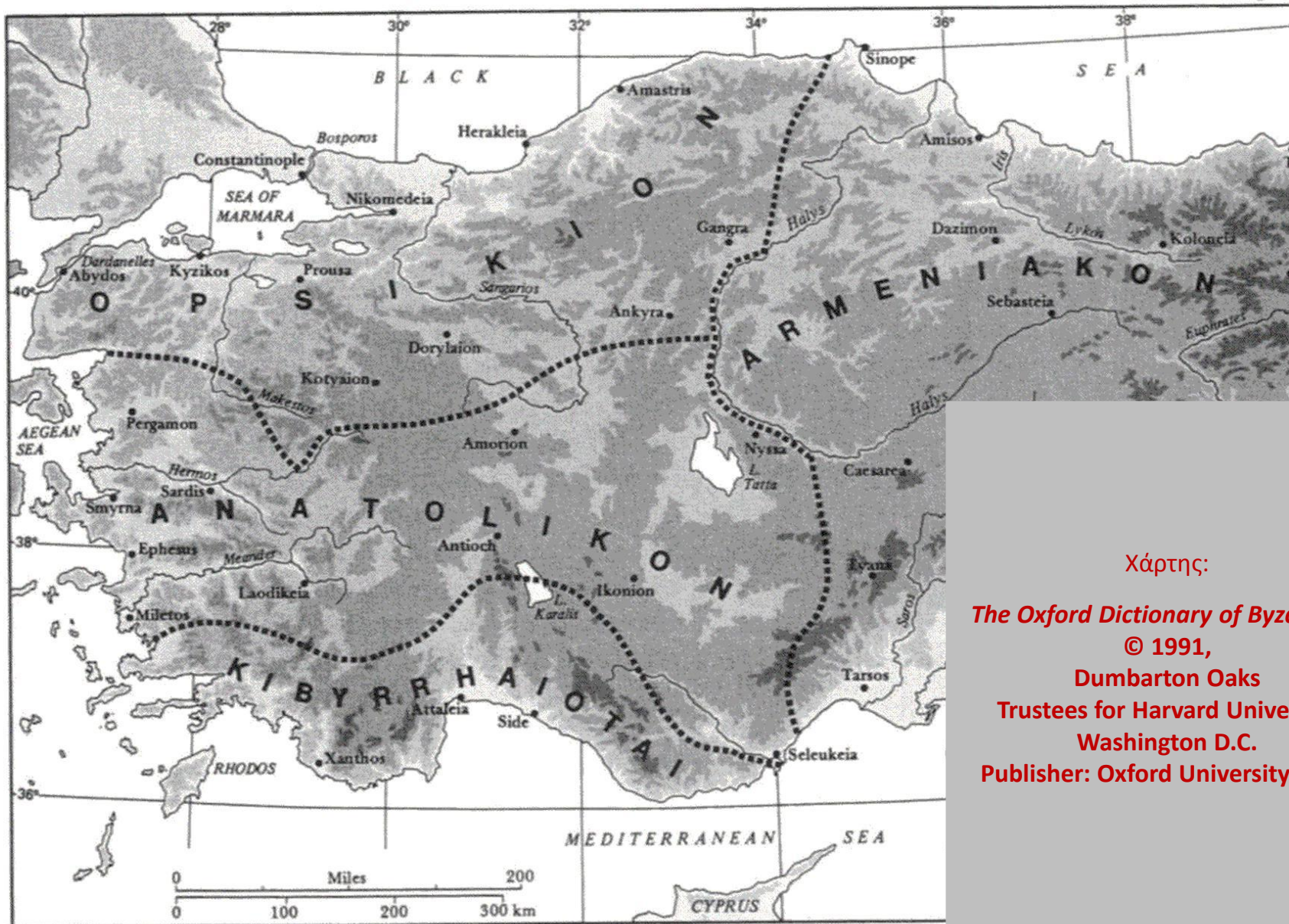
Οι στρατιώτες των «θεμάτων» και τα κεντρικά «βασιλικά τάγματα»

- Οι στρατιώτες των **θεμάτων**, εξαιρουμένου ενός μόνιμου επαγγελματικού πυρήνα που παίρνει μισθό (**ταξάτοι, ταξεώτες**), αποτελούν προοδευτικά (8^{ος} - 9^{ος} αι.) **επίστρατους «γεωργούς-στρατιώτες»** που έχουν αποκτήσει πλέον γη (με διάφορους τρόπους) και υπηρετούν μόνο κάποιους μήνες τον χρόνο. Έχουν φοροαπαλλαγές, αλλά δεν παίρνουν μισθό, παρά μόνο αποζημιώσεις για μακρινές εκστρατείες και λάφυρα πολέμου.
- Επί **Λέοντος Γ΄** και κυρίως επί **Κωνσταντίνου Ε΄** οργανώνονται τα επίλεκτα **κεντρικά βασιλικά ιππικά τάγματα** των **Σχολών**, των **Εξκουβιτόρων** και της **Βίγλας**, ορισμένα από τα οποία υπήρχαν ως σώματα και στους προηγούμενους αιώνες. Νέοι αξιωματούχοι - διοικητές εμφανίζονται σε αυτά, όπως ο **δρουγγάριος της Βίγλας** και ο **δομέστικος των Σχολών**.

© Εκδ. Βάνιας - Ιωάννης Καραγιαννόπουλος

- Τα γεωγραφικά όρια στρατιωτικού ελέγχου των πρώτων αυτοκρατορικών **στρατηγιών** στα τέλη του 7^{ου} αι. (μετά τα μέσα του 8^{ου} αι. αποκαλούνται **θέματα**)
- Η σλαβική και η βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια κατά τον 7^ο αι.

Χάρτης:

The Oxford Dictionary of Byzantium
 © 1991,
 Dumbarton Oaks
 Trustees for Harvard University
 Washington D.C.
 Publisher: Oxford University Press

Ο ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ («**ΣΤΡΑΤΗΓΙΩΝ**») ΣΤΑ ΜΕΣΑ - ΤΕΛΗ ΤΟΥ 7^{ΟΥ} αΙ.

Με κόκκινα γράμματα δηλώνονται οι μικρασιατικές **στρατηγίες** / **θέματα** γύρω στα μέσα του 8^{ου} αι., δηλαδή κατά την εποχή της «απορρόφησης» των παλαιών **επαρχιών** από τα **θέματα** που στο εξής είναι και διοικητικές περιφέρειες (εκτός από στρατιές)

© Εκδ. Βάνιας - Ιωάννης Καραγιαννόπουλος

Τα «θέματα» της αυτοκρατορίας γύρω στα μέσα του 9^{ου} αι.

Η εικονοκλαστική διαμάχη ***(Εικονομαχία)***

- **Α΄ χρονική περίοδος: ca. 726/30 - 780/87**
- **Β΄ χρονική περίοδος: ca. 813/15 - 842/43**

και τὴν αἰσῶν ἡμῶν καὶ τὴν ἐν τῷ
 πικρῶν: ἐμαρτίοισιν ἡμῶν ὁ θλί
 βουρτεῖ με:
 + Ὁ μὲν δὲ μαρτυρῶν σὺν δόκῃ σερῶν ἡμῶν:
 καὶ τὰ χαλῶν ἡμῶν: καὶ ἡντιμῶν ἡμῶν
 λυπῶν ἡμῶν καὶ οὐ χιλιπῶν: καὶ
 πῶς καλοῦνται καὶ οὐ χιλιπῶν:
 + Καὶ δασκῶν δὲ τὸ μῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 καὶ δὲ τῶν δὲ τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 + Γερῶν ἡμῶν τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 οὐ μὲν δὲ τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 + Σκοπιῶν τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 + Ἐκχεῶν τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 οὐ μὲν δὲ τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 + Γερῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 + Ὁ μὲν δὲ τῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν:
 ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν

Μικρογραφία
από το Ψαλτήριο Chludon
[περίπου 850-875]

Κρατικό Ιστορικό Μουσείο, Μόσχα

Στην μικρογραφία
 αναπαρίστανται μαρτύρια
 εικονολατρών και καταστροφή
 εικόνας του Χριστού
 από τους εικονοκλάστες

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Επί **Λέοντος Γ΄** σημειώθηκε η έναρξη της πρώτης και σφοδρότερης (ειδικά επί του γιου και διαδόχου του **Κωνσταντίνου Ε΄**) χρονικής φάσης της λεγόμενης **εικονοκλαστικής έριδας** (ή αλλιώς **Εικονομαχίας**) (**α΄ χρονική φάση ca. 726 - 780, λήξη 787**).
- Η **β΄ χρονική φάση (ca. 813/15 - 842/43)** της **Εικονομαχίας** ξεκίνησε αργότερα, στις αρχές του 9^{ου} αι., επί βασιλείας **Λέοντος Ε΄ Αρμενίου** (813-820) και τελείωσε οριστικά το **843**.

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.: Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Η ερμηνεία της εικονομαχικής κίνησης δημιούργησε ερευνητικές διαφωνίες:
 - (α) Ορισμένοι τη θεωρούν **νεωτεριστική και μεταρρυθμιστική κίνηση** για την αναμόρφωση της βυζαντινής κοινωνίας με παράλληλη προσπάθεια για την ανάκτηση της λαϊκής εμπιστοσύνης και ενίσχυσης του κύρους της κεντρικής εξουσίας ή για τον προσεταιρισμό των αγροτικών μικρασιατικών πληθυσμών. Οι τελευταίοι, όπως και ο Ίσαυρος Λέων, επηρεάζονταν από τις ανεικονικές αντιλήψεις που επικρατούσαν στην Ανατολή (και στα εδάφη που ήλεγχε το Χαλιφάτο), εν αντιθέσει με τα πιο προηγμένα παράλια του Αιγαίου που ήταν «εικονολατρικά».
 - (β) Άλλοι ερευνητές διέγνωσαν στην Εικονομαχία **κίνητρα πολιτικά ή οικονομικά**.
 - (γ) Η έρευνα του 19^{ου} αι. αναζήτησε στην Εικονομαχία **κοινωνικές προεκτάσεις**.

- (ε) Άλλοι σύγχρονοι ερευνητές ερμηνεύουν το φαινόμενο της Εικονομαχίας με **ιδεολογικά αίτια** αποδίδοντας στους αυτοκράτορες **τάσεις επιστροφής στο παρελθόν**, όταν αποδοκιμαζόταν από τους πρώιμους Πατέρες της Εκκλησίας η απεικόνιση ιερών προσώπων.
- (δ) Μέρος της σύγχρονης έρευνας θεωρεί ότι τα μέτρα σε βάρος της εκκλησιαστικής - μοναστικής περιουσίας και των μοναχών ήταν άσχετα προς τον πρωτογενή χαρακτήρα του διωγμού των εικόνων. Θεσμικές μεταβολές στη διοίκηση που να σχετίζονται με την Εικονομαχία δεν διαπιστώνονται και τα οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα αποκλείονται. Ο **πρωτογενής παράγοντας ήταν μάλλον θρησκευτικός και πνευματικός**.

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.: Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Στην ανάπτυξη εικονικών παραστάσεων είχε οδηγήσει η συνύπαρξη των πρώιμων χριστιανικών κοινοτήτων με τις αρχαίες λατρείες και η διαμόρφωση της χριστολογικής θεολογίας. Η προσκύνηση των λειψάνων μαρτύρων και η πίστη στις θαυματουργικές τους ιδιότητες συνέβαλλαν στην απονομή λατρείας και στις λεγόμενες **αχειροποίητες** εικόνες.
- Αυτό όμως δημιούργησε κατηγορίες περί ειδωλολατρικών τάσεων και αφέλειας. Η παράσταση του Χριστού είχε προσαρτηθεί τον 7^ο αι. στη μοναρχική εικονογραφία για να αποδοθεί η σχέση Θεού - ανώτατου ηγεμόνα, όπως αποκρυσταλλώθηκε στην τιτλοφορία «**εν Χριστώ βασιλεύς**».

- Τα ανατολικά δάνεια και οι ξενικές επιρροές (ιρανικές, σημιτικές, αραβικές) ήταν -από την άλλη- ισχυρές στην ανατολική Μ. Ασία και ο «Ίσαυρος» αυτοκράτωρ Λέων Γ΄ ήταν γνώστης των εκεί ανεικονικών αντιλήψεων και δεκτικός στις τοπικές επιρροές, λόγω καταγωγής και δράσης στην περιοχή. Ομόφρονές του ήταν και ανατολικοί εκκλησιαστικοί ηγέτες.
- Πρώτος ο Άραβας χαλίφης Yazid (720-724) είχε πάρει μέτρα κατά των εικόνων στο εσωτερικό του Χαλιφάτου, όπου κατοικούσαν ακόμη συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί.

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.: Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Ο **Λέων Γ΄** κίνησε τον προπαγανδιστικό μηχανισμό στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας διατάζοντας (υποτιθέμενα) και την **αφαίρεση της εικόνας του Χριστού από τη Χαλκή Πύλη το 726**, χωρίς όμως να πάρει απαγορευτικά μέτρα κατά των εικόνων. Ο αντίκτυπος που δημιουργήθηκε στην πρωτεύουσα και τις βαλκανικές επαρχίες πυροδότησε στάση στη **στρατηγία Ελλάδας**.
- Επειδή η Ρώμη δεν δέχθηκε αποφάσεις του αυτοκρατορικού **σιλεντίου** του **730** (που είχε ταχθεί κατά των εικόνων), ο **Λέων** απέσπασε ως αντίποινα τις **Καλαβρία, Σικελία** και την πρώην **επαρχότητα Ιλλυρικού** από τη Ρώμη. Φορολόγησε τους ιταλικούς πληθυσμούς και μεταβίβασε τα εισοδήματα από τα παπικά κτήματα στο πατριαρχείο Κων/πόλεως, όπως και τις παραπάνω περιφέρειες. Σε αυτές τις περιοχές μετατοπίζονται πλέον τα όρια των δύο Εκκλησιών.

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.: Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας Η εικονοκλαστική σύνοδος της Ιερείας (754)

- Στο πολιτικό πεδίο η σύγκρουση μεταφέρθηκε κυρίως με το μετέπειτα κίνημα του **Αρταβάσδου** εναντίον του διαδόχου του Λέοντος Γ΄ **Κωνσταντίνου Ε΄** (742-743). Όταν ο Κων/νος επικράτησε εναντίον του Αρταβάσδου, άρχισε προετοιμασία για τη σύγκληση συνόδου που θα τασσόταν εναντίον των εικόνων.
- Η σύνοδος έλαβε τελικά χώρα το 754 στο ανάκτορο της Ιερείας χωρίς τη συμμετοχή αντιπροσώπων από τα πατριαρχεία Ρώμης, Ιεροσολύμων, Αλεξανδρείας και Αντιοχείας. Αναμοχλεύθηκε και το παλαιό χριστολογικό ζήτημα, καθώς στους εικονόφιλους τέθηκε το πρόβλημα της απεικόνισης μόνο της ανθρώπινης φύσης του Χριστού στις εικόνες (οι εικονολάτρες κατηγορήθηκαν δηλαδή ουσιαστικά για μονοφυσιτισμό).

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.: Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας
Η εικονοκλαστική σύνοδος της Ιερείας (754)

- Πληροφορίες για τη σύνοδο της Ιερείας έχουμε μόνο από τον **Θεοφάνη** και τα πρακτικά της μετέπειτα **Ζ΄ Οικουμενικής**, καθώς η εικονοκλαστική γραμματεία καταστράφηκε αργότερα από τους εικονολάτρες.
- Η σύνοδος της Ιερείας τάχθηκε κατά της λατρείας των εικόνων με το σκεπτικό ότι (α) **δεν έπρεπε να απεικονίζονται ιερά πρόσωπα σε ευτελή υλικά** και ότι (β) **η μορφή του Χριστού δεν ήταν δυνατόν να απεικονιστεί εξαιτίας του αμέριστου των δύο φύσεών Του.**

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Η εικονοκλαστική αυτοκρατορική πολιτική του **Κων/νου Ε΄** μάλλον δεν βρήκε μεγάλη απήχηση, ενώ οι εικονόφιλοι συσπειρώθηκαν γύρω από τον **Στέφανο, ηγούμενο της μονής Αυξεντίου**, ο οποίος όμως εκτελέστηκε, ενώ οι μοναχοί διαπομπεύθηκαν. Μονές καταστράφηκαν ή απαλλοτριώθηκαν και πολλοί μοναχοί κατέφυγαν στη νότια Ιταλία και τη Σικελία.
- Ως θερμός υποστηρικτής της εικονοκλαστικής πολιτικής αναδείχθηκε κυρίως ο στρατός των μικρασιατικών «*θεμάτων*» και των *ταγμάτων*, ειδικά ο στρατηγός *Θρακησίων* **Μιχαήλ Λαχανοδράκοντας**, αμείλικτος διώκτης μοναχών και εικονολατρών, ενώ ο τότε **πατριάρχης Κων/πόλεως Κωνσταντίνος** υπέστη επίσης εξευτελισμούς και ουσιαστικά οδηγήθηκε στο θάνατο.

Θρησκευτικές - κοινωνικές εξελίξεις του 8^{ου} αι.

Α΄ χρονική φάση Εικονομαχίας

- Η σκληρή πολιτική του **Κωνσταντίνου Ε΄** τερματίστηκε με το θάνατό του και οδήγησε στη δυσφήμησή του από τους θρησκευτικούς του αντιπάλους που τον αποκάλεσαν «**Κοπρώνυμο**» και «**Καβαλίνο**». Αργότερα ωστόσο, το 813, ο λαός συγκεντρώθηκε στον τάφο του ενθυμούμενος τις μεγάλες του στρατιωτικές επιτυχίες του και ζητώντας την ανάστασή του για την αντιμετώπιση των επίφοβων Βουλγάρων!
- Το μεγάλο στρατιωτικό, κοινωνικό, διοικητικό και οικονομικό έργο των πρώτων εικονομάχων αυτοκρατόρων αναγνώρισε ακόμη και η **Ζ΄ Οικουμενική σύνοδος** που αποκατέστησε τις εικόνες!

Το τέλος της α΄ χρονικής φάσης της Εικονομαχίας
Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787)

- Η κάμψη του διωγμού των εικόνων οδήγησε αργότερα τη μητέρα του **Κωνσταντίνου Στ΄** αυτοκράτειρα **Ειρήνη** στην επίλυση του ζητήματος. Πρώτο βήμα ήταν η ανάδειξη ενός πολιτικού αξιωματούχου, του μορφωμένου και μετριοπαθούς **Ταρασίου**, στο αξίωμα του *πατριάρχου Κων/πόλεως*. Αυτός έκρινε ότι έπρεπε να συγκληθεί σύνοδος οικουμενική για να ανατραπούν οι αποφάσεις της εικονοκλαστικής συνόδου της Ιερείας.

- Ο πάπας **Αδριανός** συμφώνησε και έτσι η **Ζ΄ Οικουμενική σύνοδος** συγκλήθηκε αρχικά στον ναό των **Αγ. Αποστόλων** στην πρωτεύουσα και, μετά από μια στρατιωτική αντίδραση, στο ναό της **Αγ. Σοφίας της Νίκαιας** (φθινόπωρο του **787**). Συμμετείχαν 350 *επίσκοποι και μητροπολίτες*.

Το τέλος της α΄ χρονικής φάσης της Εικονομαχίας
Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787)

- Ο **Όρος** της συνόδου υπογράφηκε στη Μαγναύρα: Η *Εικονομαχία* καταδικάστηκε ως αίρεση και αποφασίστηκε η καταστροφή των εικονοκλαστικών έργων και αποφάσεων και η αναστήλωση των εικόνων διευκρινίζοντας ότι:

« ... η γαρ της εικόνας τιμή επί το πρωτότυπον διαβαίνει

και ο προσκυνών την εικόνα,

προσκυνεί εν αυτή του εγγραφομένου την υπόστασιν ... »

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Λεβενιώτης Γεώργιος.
«Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081). Ένα νέο κράτος και μια νέα κοινωνία κατα
τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες του Βυζαντίου» (8^{ος} – 9^{ος} αι.)». Έκδοση:
1.0. Θεσσαλονίκη 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://eclass.auth.gr/courses/OCRS403/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Αντωνιάδου Αλεξάνδρα
Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2015

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.00.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

